

Lokalt medborgarskap i Sverige

Marie-Pierre Richard

ARBETSRAPPORT 26

2000

CEFOS

GÖTEBORGS UNIVERSITET

Innehållsförteckning

Förord	
Inledning	3
Begreppet "lokalt medborgarskap"	4
Den allmänna teorin om lokalt medborgarskap	4
Medborgarskap definieras inom ramen för demokrati	4
Marshalls bidrag till definitionen av medborgarskap.....	4
Sambandet mellan demokrati och den lokala styrningsnivån.....	5
Medborgarandan och demokratin.....	6
Sambandet mellan medborgarskap och deltagande.....	6
Det mångdimensionella deltagandet.....	6
Lokalt medborgardeltagandet och den offentliga sektorn.....	7
Vad är specifik med lokalt medborgarskap?.....	7
Närhetens inverkan på det politiska deltagandet.....	7
Demokrati som deliberationsprocess.....	8
Relationerna mellan medborgarna och de förtroendevalda.....	9
Förskjutning i debatten rörande lokalt medborgarskap.....	9
Lokalt medborgarskap i Sverige är kopplat till den kommunala självstyrelsen och välfärdsstaten	10
Lokalt medborgarskap är beroende av kommunal självstyrelse.....	10
Decentraliserings effekter på lokalt medborgarskap.....	10
Den kommunala självstyrelsen ifrågasätts	13
Lokalt medborgarskap är beroendet av välfärdsstaten.....	15
Medborgarrollen i den offentliga sektorn.....	15
Brukarrollen och demokrati.....	17
Välfärdsstatens effekter på medborgarskap.....	17
Utövningen av lokalt medborgarskap i Sverige.....	19
Variabler som påverkar utformningen av lokalt medborgarskap.....	19
Problem med medborgarskap rör också den lokala nivån.....	20
Sjunkande valdeltagande och sjunkande förtroende.....	20
Förskjutning från en offentlig till en privat marknad.....	21
Sveriges medborgarskapsproblem i ett internationellt sammanhang.....	22
Nya försök att förbättra lokalt medborgarskap.....	23
Vad som redan har gjorts.....	23
Initiativ från ledare.....	23
Initiativ från medborgarna.....	24
Vad som fortfarande kan förbättras.....	24
Oenigheten kring medborgarskapsproblemets natur och oenighet kring lösningarna.....	24
Fokusering av åtgärderna.....	25
Sammanfattning	28
Referenslista.....	29

Förord

Lokalt medborgarskap i Sverige är den 26:e arbetsrapporten i CEFOS arbetsrapportsserie och ingår som en del i kunskapsöversikt till ett femte och nytt programområde *Lokalt Medborgarskap*. Två tidigare kunskapsöversikt har publicerats; *The Idea of Citizenship* (arbetsrapport nr. 21) och *Den frånvarande staden? från Chicago till Göteborgs, via Los Angeles* (arbetsrapport nr. 25).

Göteborgs i juni 2000

Lennart Nilsson
Föreståndare, CEFOS

Inledning

Medborgarskap har blivit ett begrepp på modet under de sista åren inom såväl forskning som politik anser Dahrendorf i sin bok "The changing quality of citizenship". Det har skrivits om neorepublikanskt medborgarskap (Van Gunsteren), om kulturellt medborgarskap (Turner), om aktivt medborgarskap (Adriaansens), om etniskt- och kulturelltneutralt medborgarskap (Wilson & Vogel), om globalt medborgarskap (Falk), om europeiskt medborgarskap (Habermas) och om ekologiskt (miljö) medborgarskap (Van Stenbergen). Diskussion om medborgarskap har också präglats av den anglosaxiska debatten mellan "liberalism" och "communitarism", vilket skrifter av Kymlicka (1995), Parekh, Forst, Rawls m.fl. vittnar om.

Det märkvärdiga är att debatten om medborgarskap på något sätt har avnationaliserats och det är särskilt i samband med den europeiska gemenskapens utbyggnad som man pratar om medborgarskap med en territoriell referens. Lokalt medborgarskap i sig har inte uppmärksammats av forskare. Politikerna, däremot, tycks ha spelat en viktig roll för att åter rikta uppmärksamheten på den lokala nivån. "The New Right" i Storbritannien t. ex. fokuserar på medborgarskap kring lokal demokrati. Även om denna syn är partisk har den bidragit till att förnya debatten. Denna artikel handlar om lokalt medborgarskap i Sverige ur en statsvetenskaplig synvinkel. Det innebär att samband mellan medborgarskap, gemenskap och identitet, som rör det sociologiska området, ska lämnas åsido. För det första ska begreppet lokalt medborgarskaps betydelse undersökas samt sambandet med den allmänna teorin om demokrati och det specifika i begreppet. För det andra analyseras hur den kommunala självstyrelsen och välfärdsstaten har påverkat det lokala medborgarskapet i Sverige. Slutligen studeras utövningen av lokalt medborgarskap i Sverige ur en praktisk synvinkel: vilka faktorer gör att vissa medborgare deltar politiskt mer än andra?, vad innebär problemen rörande medborgarskap på lokal nivå? och finns det lösningar för att förbättra lokalt medborgarskap?

Begreppet ”lokalt medborgarskap”

Den allmänna teorin om lokalt medborgarskap

Medborgarskap definieras inom ramen för demokrati.

1986 definierade Turner medborgarskap som svaret på frågan ”hur är livet i samhälle möjligt då det finns olika sociala grupper och olika människor med olika åsikter”. Han tog för givet att medborgarskap var besläktat med demokrati. Teorin om demokrati har många facetter; demokrati i Aten ter sig på ett annat sätt än när vi pratar om demokrati i dagens samhälle. Det som rör den moderna teorin om medborgarskap och som kommer att lyftas fram här är den representativa demokratin. Utgångspunkten är att förtroendevalda, som inte finns i en direkt demokrati, är nödvändiga i en demokrati: de svarar för ansvarsutkrävande, ägnar sin tid åt politiska ärenden, meddelar medborgarna osv.

Marshalls bidrag till definitionen av medborgarskap.

Begreppet medborgarskap har igen tydlig definition. Det utgör både en verklighet och ett ideal. Eftersom medborgarskap innebär likheten mellan medlemmar är begreppet i högsta grad bundet till teorin rörande demokrati och rättsstat som bygger på idén om alla människors lika värde. I andra politiska regimer pratar man hellre om undersäte. Först och främst hänvisar medborgarskap till de rättigheter som erövrades inom den demokratiska ramen eller under demokratiseringsprocessen. Att vara medborgare i en demokrati innebär att man får rättigheter men också skyldigheter, t.ex. att acceptera demokratiskt fattade beslut och att tolerera olika åsiktsriktningar. De rättigheter som medborgarna befogar över har Thomas Marshall (1950) delat in i tre huvudgrupper. Civila rättigheter som uttrycker principen om allas likhet inför lagen. Politiska rättigheter vilka avser att förverkliga idén om att medborgarna får rösta, delta i de gemensamma besluten och bilda opinion. Slutligen sociala rättigheter som syftar till att förverkliga tanken på allas rätt till materiella och kulturella resurser för att kunna få en dräglig levnadsnivå. Rätten till bostad, arbete, utbildning, social omsorg samt hälso- och sjukvård är exempel på sådana resurser

Det är ett historiskt faktum att dessa tre skeden av medborgarskap inte kom att förverkligas samtidigt. De civila rättigheterna är 1700-talets bidrag. Under 1800-talet skedde en demokratisering av de politiska institutionerna under vilken medborgarna fick de politiska rättigheterna. Det tredje skedet, 1900-talet, kännetecknas av utvecklingen av de sociala rättigheterna genom välfärdsstatens väldiga expansion. Modellen stämmer emellertid bättre på vissa länder än på andra. En annorlunda variant finns hos t.ex. svensk socialdemokrati. Historien börjar här inte med de civila utan med de

politiska rättigheterna medan det andra skedet utgörs av den sociala demokratin och det tredje av den ekonomiska (Petersson 1989, sid. 11). Marshall skrev om medborgarskap på den nationella nivån, men vad som är utmärkande i Sverige är att de sociala rättigheterna som skapades under välfärdsstatens uppbyggnad, implementerades särskilt på den lokala nivån.

Sambandet mellan demokrati och den lokala styrningsnivån.

En hel del i teorin om medborgarskap handlar också om inkluderings problemet i en demokrati. Medborgarskap bildar en status som medlem i en politisk gemenskap. Vilka personer har rätt att räknas som medborgare med fullständiga och lika rättigheter att delta i samfällighetens styrelse? Robert A. Dahl har starkt fokuserat på den här punkten i sina studier av demokratin. På den lokala nivån finns sådana frågor: vem har rätt till att vara medlem i en kommun? Till skillnad från staten, som bestämmer över sina regler, bestäms inte frågan om status i den kommunala nivån av kommunfullmäktige utan också av Riksdagen. Medborgarskap kan emellertid inte enbart reduceras till en juridisk status, särskilt när man studerar medborgarskap och demokratin på lokal nivå. De grekiska författarna skrev inte om lokal demokrati eftersom staten och staden Aten var en och samma sak.

Man måste invänta statens uppkomst för att kunna urskilja den statliga och den lokala nivån. Det är särskilt under 1800-talet som teoretiker som t.ex. A. de Tocqueville framhävde lokal demokrati. Tocqueville (1951) tyckte att frihetsandan bara kunde utvecklas hos människor genom utövning av medborgarskap på lokal nivå. Lokalt medborgarskap och lokalt deltagande betraktas av Tocqueville som källan till demokratiska värden. Lokal demokrati bildar alltså skolan för medborgarskap; människor som lär sig att delta på lokal nivå är väl förberedda att delta på nationell nivå. Tocqueville påstår att "*town meetings are to liberty what primary schools are to science*" (Tocqueville 1951). J.S. Mill utvecklade också ämnet på 1800-talet: han skriver att lokalt deltagande utgör "*the peculiar training of a citizen, the practical part of the political education of free people*" (Mill 1988, sid. 378). Här möts idén av ett ideal som ingår i definitionen av medborgarskap.

Under 1900-talet har även Dahls pluralistiska teori om demokrati handlat om lokal demokrati. Dahls teori är internationellt känd även under namnet "polyarchy". Den legitimerar förekomsten av lokal demokrati; pluralistisk teori gynnar politiska system som maximerar möjligheter för människor för att få kontakt med politiska ledare, yttra sina åsikter och delta i beslutsprocessen. Först och främst förväntas lokal demokrati förhindra att all makt koncentreras på samma nivå. Maktkoncentrationsproblem är en av de viktiga frågor demokratiteoretiker har försökt lösa. På så sätt är lokal demokrati viktig för de pluralistiska teoretikerna. Många forskare, som inspirerats av Dahls teori, har varit intresserade av hans syn på lokal demokrati. Anne Phillips påpekar att lokal demokrati hindrar att den centrala staten blir för mäktig (Phillips 1994) (jmf också Pateman 1970 och Barber 1984). Mike Goldsmith tillägger "*Decentralized, local*

autonomous units will be closer to their citizens, more responsive to their demands” (Goldsmith 1995, sid. 229).

Medborgarandan och demokratin.

Medborgarandan karakteriserar viljan att vara delaktig i samhällsutvecklingen, att skaffa sig kunskap för att bilda sig en uppfattning, att ta ansvar för politiska projekt, att vara beredd att lägga sitt egenintresse åsida för allmänintresset. Det är genom debatt och handlingar som medborgarna kan bredda demokratins värden. Medborgarandan hänvisar till de dygder som en medborgare måste ha för att kunna upprätthålla en väl fungerande demokrati så som t.ex. laglydigheten och solidaritet. Demokratins uppkomst och upprätthållning kräver att så många människor som möjligt förfogar över dessa dygder. Idén som framhålls i denna artikel är att medborgarandan på lokal nivå måste främst vara deltagarorienterade.

Sambandet mellan medborgarskap och deltagande.

Det mångdimensionella deltagandet.

När Dahl försöker kartlägga den proceduriella demokratins kriterier understryker han att effektiv delaktighet är en av de viktigaste. Enligt det här kriteriet måste man under hela processen fram till de bindande besluten ha tillräckliga och lika möjligheter att ge uttryck åt sina önskemål vad gäller det slutliga resultatet. Det är också vad några danska forskarna understryker (Andersen et al. 1993) när de skriver att målet med medborgarskap är att det skapar ett öppet samtal där alla kan påverka dagordningen och där alla blir hörda. Deltagande i en representativ demokrati innebär inte bara att rösta vid valen. Till skillnad från elitiska och funktionalistiska teoretiker anser de moderna teoretikerna att deltagande mellan valen är oskiljbara från demokrati. Deltagande är besläktat med två andra begrepp, nämligen delaktighet och inflytande. Det är bara när man känner sig tillhöra en grupp och när man vet att sina handlingar kan påverka beslutsprocessen som man deltar.

Konkret täcker begreppet deltagande många olika aspekter. De olika medborgarrollerna är så pass orelaterade till varandra att Petersson, Westholm och Blomberg i sin undersökning talar om ”det mångdimensionella medborgarskapet” (Petersson, Westholm & Blomberg 1989). Detsamma gäller Andersen som skriver att termen har vandrat från ett endimensionellt begrepp till skalans motpol och tar sig idag mer uttryck som multidimensionellt. Det kan vara frågan om olika saker, alltifrån att signera en protestlista på bibliotek, demonstrera för en viktig fråga, vara medlem i en frivillig organisation till att ta direkt kontakt med politiker och tjänstemän (Andersen et al. 1993, sid. 32).

Lokalt medborgardeltagandet och den offentliga sektorn.

Bland de forskare som har försökt systematisera det flerdimensionella medborgarskapet är de flesta eniga om att det grovt sett handlar om olika dimensioner i den offentliga sektorn. Medborgarna anses delta i politiken och möta offentliga myndigheter genom att vara **skattebetalare, väljare, anställd** i kommun och genom att vara **brukare** av den offentlig verksamhet som utvidgades med välfärdsstaten (Nilsson 1997). Den norske statsvetaren Gudmund Hernes har studerat den sektoriella medborgarrollen i sambandet med välfärdsstatens expansion. Han talar om "partsborgarskap" för att illustrera de kvalitativa förändringarna medborgarskapet genomgått i och med välfärdsstaten man är småbarnsföräldrar, skolbarnföräldrar, patient, boende osv (Hernes 1980).

Sedan 1960-talet är det i kommuner och landsting som medborgarna möter välfärdsstaten och dess expansion har varit besläktad med "den offentliga revolutionen" (Tarschys 1978). De stora uppgifter som den kommunala nivån fick av staten ledde till att kommuner och landsting fick bygga daghem, skolor, sjukhus, fritidshem osv. och att tre fjärdedelar av de offentligt anställda idag finns i den kommunala sektorn (Nilsson 1996). Förutom rollen som anställd i kommun är det främst brukarrollen i den offentliga sektorn som karakteriserar medborgarrollen.

Inom de olika medborgarrollerna urskiljs att å ena sidan kan medborgarna vara aktiva och å andra sidan kan medborgarna vara passiva. Medborgare som röstar, som deltar via olika typer av organisationer och som själva tar kontakt med politiker, är aktiva, eftersom dessa typer av deltagande kräver en aktiv handling. Den passiva dimensionen av medborgarskap avser däremot medborgare som brukare. I flera undersökningar som t.ex. i Peterssons et al., eller i Möllers (1996) studie av brukarinflytande påpekas dessutom relationen mellan medborgardeltagande och missnöje. Recept på framgångsrikt deltagande eller maktutövning skulle vara att det finns ett missnöje som leder till ett initiativ att delta och som resulterar i en handling. En del väljer att agera om de upplever att något är fel eller att de är missnöjda. Den här relationen har särskilt utvecklats av Hirschmann som kartlägger medborgarnas beteende till makten i tre kategorier "exit", "voice" eller "loyalty" (Hirschmann 1970).

Vad är specifik med lokalt medborgarskap?

Närhetens inverkan på det politiska deltagandet.

Medborgardeltagande på lokal nivå betonas genom den närhet som förväntas underlätta tillgång till information, politiska möten, föreningar, m.m. och därmed öka intresse för politiskt lokala frågor. Närdemokrati grundas på idén att ju mer man upplever sig kunna påverka beslut, vars effekter direkt eller indirekt berör en själv eller den egna närmiljön, desto mer motiverad blir man att ta del i det politiska arbetet och engagera sig i beslutsprocesser som leder fram till en optimal resursfördelning baserad

på lokala förhållanden och förutsättningar. Detsamma tycker Vivien Lowndes när hon för fram de praktiska skälen som finns för att förklara betydelsen av lokalt medborgardeltagande. Bland dessa skäl finns idén av närhet mellan människor medan de moraliska skälen hänvisar till den politiska gemenskapen som kommun bildar och som skapar gemensam identitet. Denna aspekt hänvisar mer till sociologiska aspekter av medborgarskap och behandlas inte i denna artikel. Människor är mer beredda att delta i det politiska livet där man lever, bor, skaffa familj och umgås. Vivien Lowndes framhåller att de klassiska argumenten som sammanbinder medborgarskap och kommunalpolitik har varit; gemensam lokal identitet, politisk utbildning och politiskt deltagande. Hon tillägger att om deltagande betraktas som väsentligt för demokrati så är det mycket sannolik att den kommunala nivån kommer att betraktas som central för utövningen av medborgarskap (Lowndes 1995).

Även Anne Phillips skriver att den lokala beslutsprocessen måste vara den viktigaste då människor på lokalplanet bättre än någon annan vad vet de vill och behöver (Phillips 1996). När Prior påstår att "*which level of collectivity is most appropriate to citizenship will vary over time and according to the particular aspect of citizenship under consideration*", kan det synas som en nyansering av vad Lowndes och Phillips förespråkar. Det är dock underförstått att det formella medborgarskapet rör den centrala nivån och det mer konkreta medborgarskapet som innebär deltagande måste ske på lokal nivå (Prior et al. 1993, sid. 2). Deltagande verkar därmed vara viktigare än något annat begrepp när det gäller lokalt medborgarskap eftersom kommunerna betraktas som den mest naturliga nivån för deltagande (jmf Holston och Appadurai 1996).

Demokrati som deliberationsprocess.

En annan viktig punkt rörande begreppet lokalt medborgarskap är att det ifrågasätter den syn som binder medborgarskap och staten (nation). Enligt Habermas (1995) har begreppet medborgarskap aldrig varit fäst vid nationell identitet, utan han anser att det är Rousseau som har gjort kopplingen som skapade sambandet mellan de båda begreppen. Habermas understryker att det är idén om deliberation som bäst karakteriserar begreppen demokrati och medborgarskap. Enligt teoretiker som följer teorin om deliberation (deliberative theorists) är offentlig diskussion (debatt) och processen för att nå det allmänna intresset det främsta ämnet. Med begreppet deliberation som hänvisar till dialog påpekar några statsvetare, bl.a. Stoker, att den lokala nivån utgör den bästa möjligheten att skapa dialog mellan medborgarna.

Relationerna mellan medborgarna och de förtroendevalda.

Vad som också är specifik med lokalt medborgarskap är att relationerna mellan medborgarna och de förtroendevalda ter sig på ett annat sätt än vad de gör på statsnivå. På den centrala nivån förväntas förtroendevalda att lagstifta, att diskutera nationella frågor i riksdagen och att representera nationen. Så är det inte på lokal nivå där förtroendevalda förväntas stå till förfogande för invånare, agera konkret och hitta lösningar på lokala problem. Lokala förtroendevalda betraktas som den drivande kraften till det lokala politiska livet; de är direkt kopplade till medborgardeltagande, vilket inte är det primära målet för riksdagsledamöter. En annan anledningen till att medborgarnas förhållande till lokala politiker skiljer sig mot förhållandet till ledamöter i riksdagen beror på att de lokala politikerna tillhör de verkställande organen.

Värt att påpeka är dock att de förändringarna som satts i gång under 1980- och 1990-talen har lett till en omvärdering av den lokala nivån för utövningen av medborgarskap. Holston och Appadurai t.ex. påstår att det är dags att överföra mer ansvar och verksamhet till kommunerna för att motverka de negativa effekterna för medborgarna som följer med globaliseringsprocessen. Globaliseringstendens och den europeiska gemenskapens utbyggnad gör att beslut avlägsnas från medborgarna. Författarna fruktar att medborgarskap tappar betydelse i och med globaliseringen av ekonomi och information (Holston & Appadurai 1996).

Förskjutning i debatten rörande lokalt medborgarskap.

Debatten kring den kommunala demokratin har inte handlat om samma frågor över tid. I slutet av 1960-talet och i början av 1970-talet fokuserade debatten på klassisk liberal demokrati och på funktionalistiskt inriktade omtolkningsförsök (Ståhlberg 1997). Debatten centrerades kring hur "apatiiska medborgare" skulle uppfattas. Den funktionalistiska teorin betraktade apati som funktionell för demokratin då ett för brett deltagande ansågs vittna om någon kris eller störning i det normala demokratiska förloppet, de klassiska liberala demokratiteoretiker anser däremot medborgardeltagandet vara ett mål i sig. Det uppfattades som en grundläggande norm för demokratin och som ett medel för att fostra medborgaren till en ansvarsfull individ kapabel att tänka kollektivt och delta i beslutsprocessen. Leif Lewin var en av dem som försvarade en sådan teori (Lewin 1970). Detsamma gäller Helander och Ståhlberg som 1973 framförde sin uppfattning om den kommunala demokratin: "*Den kommunala demokratin förverkligas i den grad som kommunmedlemmarna inflytelserikt deltar i det kommunalpolitiska beslutsfattandet.*" (Helander & Ståhlberg 1972, sid. 59). Tjugo år senare är forskare eniga om att apati utgör ett hot mot demokrati och utgångspunkt för ytterligare forskning är att medborgardeltagandet måste främjas.

Lokalt medborgarskap i Sverige är kopplat till den kommunala självstyrelsen och välfärdsstaten

Lokalt medborgarskap är beroende av kommunal självstyrelse.

Lokalt medborgarskap beror i högsta grad på den kommunala självstyrelsen, som i sin tur beror på lokal autonomi och decentraliseringsomfång. Bertil Fiskesjö skriver att den kommunala demokratin är intimt förknippad med den kommunala självstyrelsen (Fiskesjö 1980). Kommunal självstyrelse är en grundläggande normativ idé och princip om relationen mellan staten och lokala menigheter. Den innebär att kommunen själv skall bestämma över sin verksamhet, sin organisation och sina beslutsregler samt över sina inkomster och utgifter. Agne Gustafsson påpekar att kommunal självstyrelse som princip alltid ses som något positivt hos såväl medborgarna som statsvetare (Gustafsson 1996). Bo Rothstein presenterar lokal demokrati som en plikt. Han skriver att medan valrörelserna ger medborgarna en rimlig möjlighet att ta ställning till de olika politiska alternativen, är det den lokala självstyrelsen som måste ge möjlighet till effektivt politiskt deltagande och lokal autonomi (Rothstein 1995). Rothstein antyder här att kommunal självstyrelse skapar ramen inom vilken politiska ledare och den kommunala förvaltningarna organiserar deltagande och samarbete med medborgarna. Det kan dock bara vara så om den lagliga ramen förutsätter att viktiga samhällsfrågor och åtgärder hanteras på den lokala nivån. Vad relationen mellan deltagande och decentralisering angår, skriver Hill: *"The local arena provides a framework for the exercise of individual and group participation but it can do so only if significant decisions are taken at the local level."* (Hill 1994:238). Lokalt deltagande förknippas i högsta grad med decentralisering.

Decentraliserings effekter på lokalt medborgarskap.

Medborgarrollen på lokal nivå beror alltså på hur stor den kommunala självstyrelsen är men också på hur den kommunala självstyrelsen förutsätter och organiserar medborgardeltagande inom det handlingsutrymmet som ges av lagen (dvs. av den centrala staten). Tendensen har, under de senaste åren, varit att kommunerna fått allt större uppgifter och allt större frihet för själva bestämma hur de skall organisera sina verksamheter. Debatten rörande den kommunala självstyrelsens omfång lyfter fram frågan om expansionen av den kommunala självstyrelsen har lett till ökade autonomi för kommunerna och mera möjligheter för medborgare att påverka lokala politiska

beslut. Vanligtvis förväntas lokal autonomi bringa positiva effekter för medborgarna genom ökat ansvar för lokala politiker. Politiker känner sig mer ansvariga och vet att beslut kommer att utvärderas av medborgarna på lokal nivå. Goldsmith skriver: "*High levels of autonomy might enhance local responsiveness and accountability.*" (Goldsmith 1995, sid. 229). Förbindelse mellan decentralisering av fler uppgifter och ökade autonomi för kommuner är dock inte systematisk. I den anglosaxiska diskussionen ses bestämningen av lokal autonomi inte bara genom stat – kommun relationer, vilka benämns som den vertikala dimensionen. Man pratar också om den horisontella dimensionen (King & Gurr 1987). Den avser kommunens förhållande till andra betydelsefulla aktörer i lokalsamhället, som t ex organiserade intressen, professionella organisationer och det lokala näringslivet. Jon Pierre har påvisat att medan den vertikala autonomin ökade, minskade den horisontella autonomin i de svenska kommunerna. Under 1980- och 1990-talet har kommunerna blivit mer beroende av de lokala aktörerna. En av de främsta anledningarna är att på grund av den finansiella och ekonomiska krisen fick kommunerna vända sig till de privata lokala aktörerna för att kunna finansiera de kommunala verksamheterna (Pierre 1994). Större uppgifter har därmed inte inneburit att kommunerna getts större handlingsutrymme och bristen på handlingsutrymme leder till att medborgarnas möjligheter att delta i beslutsprocessen är fåtaliga. Konsekvensen för kommunerna, som är beroende av de privata aktörerna för finansiella resurser, är att de tenderar att gynna de privata aktörerna eller andra olika intressegrupper som bistår med resurser och att ignorera medborgarnas åsikter. Det sker något slags utbyte mellan kommunerna som ger privata aktörer påverkningsmöjligheter och de lokala aktörerna som ger kommunerna den finansiella resurserna. Avvägningen i beslutsprocessen sker till fördel för de som har de finansiella resurserna, medborgarna kan alltså lämnas åsido.

Decentraliseringsprocessen och ökat självbestämmande för kommunerna kan paradoxalt leda till ökade konflikten mellan den centrala styrningen och den kommunala självstyrelsen. Det kommunala självbestämmandet kan stå i konflikt med befolkningens rättigheter. Å ena sidan skall kommuner att ha stort självbestämmande, å andra sidan måste hela befolkningen tillförsäkras vissa rättigheter. Förslag om t.ex. skyldighet för kommuner att ha bibliotek och gratis bokutlåning eller förslag om förbud för kommuner att ta betalt för maten i skolan innebär att befolkningen tillförsäkras vissa rättigheter, men leder samtidigt till en inskränkning i det kommunala självbestämmandet. Ett tydligt exempel rör den sociala sektorn. Eftersom socialbidraget utgör en grundsten i välfärdsstatens utbyggnad har det av den centrala staten tagits för givet att decentraliseringen inte skulle innebära någon utflyttning av beslutsrätten från den centrala nivån till kommunerna vad den sociala sektorn angår.

Det är alltså inte säkert att ökad verksamhet inom kommunen leder till ökade demokrati och deltagande för medborgarna. Å andra sidan är det inte heller säkert att lokal autonomi automatiskt leder till demokrati och mer hänsyn till medborgarna. I demokratiutredningen pratar Sune Sunesson om "*det lokala självstyrets arrogans*" (SOU 1999:40 sid. 85). Han tar fram några exempel från den sociala sektorn, som dock inte

kännetecknas av en stor autonomi för kommuner. Kommunerna i allmänheten anser att den kommunala självstyrelsen måste förutsätta att kommunerna också kunde och finge göra lokala anpassningar av allmänna principer. Undersökningen från Socialstyrelsen, som Sunesson hänvisar till i sin artikel, visar främst att den kommunala anpassningarna entydigt går nedåt, dvs. att uppdelningen i obligatoriska och frivilliga delar av försörjningsstödet innebar en större sänkning av stödet för socialhjälpberoende familjer i många kommuner än en ca tioprocentig bruttosänkning av hela beloppen. Undersökningen visar också att behandlingen av socialbidragsansökningar varierar påfallande mellan olika socialkontor och mellan olika handläggare i samma korridor. Hos den ene får den sökande tusentals kronor mer än hos den andre. Den som är berättigad till bistånd hos den ene blir nekad hos den andre. Sunesson understryker här framkomsten av egentycke och åsidosättningen av medborgarrätt som kan förknippas med lokal autonomi eller självbestämmande.

Dessutom kan decentralisering och ökade autonomi orsaka en tendens till att skillnaderna mellan kommunerna ökar. Redan i slutet av 1980-talet skriver Nils Stjernquist att det finns otaliga exempel som visar att medborgarnas ställning är olika beroende på var man bor. Han ger några exempel: taxorna för samma daghemspåsar för normalinkomstfamiljen kan variera från 562 till 1 650 kronor i månaden eller att vattenförbrukningsavgiften för en tvåbarnsfamilj är 872 kronor per år i en kommun och 2 949 kronor i en annan. Vanligtvis ses decentraliseringsideologi som välgörande för medborgare. Här, däremot, ligger tyngdpunkten på om decentraliseringen hotar jämlikheten mellan medborgarna i olika kommuner. I Sverige är denna fråga känslig, eftersom välfärds-samhället grundas på jämlikhetsprincipen och målet med välfärdsstaten har varit att utjämna skillnaderna i samhället. Kommuntillhörigheten bör inte spela någon roll för medborgarens situation och standard. För medborgaren inom en och samma kommun gäller likställighetsprincipen. Den säger att kommun skall behandla sina medlemmar lika så att vissa medlemmar inte obehörigen gynnas eller missgynnas i förhållande till andra. *"Ingen skall erhålla förmåner utöver vad andra får och ingen skall bära tyngre bördor och vidsträcktare skyldigheter än andra."* (Stjernquist 1988, sid. 19). Likställighetsprincipen hänvisar inte till välfärdssamhällets ideologi utan till 1862 års kommunalförordningar. Ändå innebär välfärdsstatens ideologi att likställighetsprincipen även skall finnas mellan kommuner. Det är därför som skillnaderna i Sverige utjämnas genom skatteutjämningsbidragen. Stjernquists undersökning om skillnaderna mellan kommunerna hade som utgångspunkt att den kommunala självstyrelsen skulle ställas till svars för den bristande jämlikheten mellan medborgare i olika kommuner. Det var friheten som skulle leda till variation. Stjernquist har ändå kraftigt nyanserat sin utgångshypotes; i praktik är skillnaderna mellan kommunerna inte så stora. Den kommunala självstyrelsen och jämlikheten verkar vara komplementära.

Den kommunala självstyrelsen ifrågasätts

Såväl decentralisering som kommunsammanslagningar har lett till effekter på demokratin. Följaktligen har en ny indelning i en del kommuner genomförts. Detta har lett till att nya problem har uppstått eftersom konflikter mellan nivåer och indelningar har medfört konsekvenser för lokalt medborgarskap som t.ex. problem med att identifiera kommunala gränser, med att veta vem som gör vad, osv. Under slutet av 1990-talet övergick t.ex. Göteborg från en enda lokal nivå av styrning till fyra olika lokala styrningsnivåer, nämligen stadsdelarna, kommunfullmäktige, Göteborgsregionen och Västra Götalandsregionen. Förutom problem med lokal identitet, som gör att kommunens gräns blir mindre tydligt definierad, dyker det dessutom upp problem med effektivitet och med uppluckrad ansvarsdelning. Det är dock för tidigt att utvärdera alla effekter på lokalt medborgarskap. Problem som kan uppstå pga. indelningar och fler styrningsnivåer kan ses som mer relaterade till försämrade kommunal organisation och till otillräcklig information från kommunen till medborgarna än till anpassningsproblem från medborgarnas sida. Om det inte finns någon pedagogisk ansträngning från kommunen att förklara för medborgarna vem som gör vad kan det vara ett problem oavsett om det finns två eller fler styrningsnivåer.

Några forskare, som t.ex. Urban Strandberg, framhåller att den svenska kommunala självstyrelsen som den ter sig idag, inte tillräckligt tillåter medborgarna att delta i det kommunala politiska livet på ett rimligt sätt (Strandberg 1996). Kommuninvånarna uppfattas i första hand som service- och tjänstenyttjare och i andra hand som politiskt agerande medborgare. De är först och främst medborgare i välfärdsstaten och det är riksdagen som är den primära demokratiska församlingen. Att vara "invånare" i kommunen (Strandberg använder aldrig ordet "medborgare" när det gäller kommunerna utan behåller det för riksnivå) innebär att nyttja resultatet av riksdagens politik. Strandberg förklarar detta mönster genom att hänvisa till kommunideologin som har präglat den svenska politiken efter andra världskriget fram tills idag. Kommunideologin som valdes för att bygga den kommunala självstyrelsen är den socialdemokratiska och Strandberg understryker att den socialdemokratiska kommunideologin har utmönstrat kommuner och landsting som påtagligt självständiga politiska demokratiska styrelser. Socialdemokraterna anser att endast riksdagen som demokratisk församling kan vara garant för god demokrati och likhet i standard gällande serviceutbudet. Enligt Strandberg har den socialdemokratiska kommunideologin varit enhetsstatligt integrationistisk; kommunerna har betraktats som rationellt tillskapade statsbundna förvaltningsenheter inom enhetsstaten. De borgerliga parterna tycks ha haft (åtminstone i början) ett annat synsätt på kommunernas grundkaraktär. De såg kommuninvånarna som medborgare och ville att kommunerna skulle vara utformade på så vis att medborgarskapets utövande stimulerades. Strandberg påpekar att de borgerligas kommunideologier på 1960- och 1970-talen var påtagligt inspirerade av den federalstatliga integrationismens idéer. Hade det borgerliga synsättet varit dominerande skulle kommunerna betraktas som påtagligt självständiga politiska samfälligheter, där den kommunala demokratin anses fungera endast om de

kan fatta självständiga beslut. Strandbergs tes understryker en viktig punkt i definitionen av lokal medborgarskap. Lokalt medborgarskap präglas inte bara av sociala och ekonomiska villkor som t.ex. beroendet av ekonomiska resurser som varierar under tiden, eller av det lokala näringslivet, eller av medborgarnas utbildningsnivån m.m., utan lokalt medborgarskap är också en fråga om politiskt val.

Decentralisering och kommunsammanläggningar i Sverige diskuterades också för att utvärdera medborgarrollen på lokal nivå. Problematiken som berörs här hänvisar till decentralisering som demokratisk åtgärd. Som tidigare sagts hade decentraliseringsprocessen i Sverige inte till syfte att demokratisera kommunerna. Forskare är eniga om att både decentralisering kommunsammanslagning reform avgjordes för välfärdsstatens implementeringens skull. I sina undersökning av "decentraliserad välfärd" skriver Jönsson, Nilsson, Rubenowitz och Westerståhl

"...det var knappast omsorgen om den kommunala självstyrelsen som var det primära motivet för regeringens båda förslag till kommunsammanläggningar. Det var i stället en önskan att bygga det svenska folkhemmet eller att genomföra välfärdsstaten och att härvid använda kommunerna som väsentliga instrument för dessa reformer... den kommunala självstyrelsen framstod inte ... som en form för medborgerligt inflytande, utan som ett lämpligt instrument att använda i den statliga reformpolitiken. Välfärdsstatens ambitioner sprängde den kommunstrukturen" (Jönsson, Nilsson, Rubenowitz och Westerståhl 1997).

Jörgen Westerståhl hade redan 1975 understrukit att kommunsammanslagningarna innebar att de nyskapade kommunerna var för stora för att kunna fungera riktigt bra ur det demokratiska deltagandets synvinkel. Enligt honom var "...den lilla tätortskommunen under 8000 invånare /.../ som den ideala kommunen ur demokratisk synpunkt. Här är vanligen medborgarna mest informerade, mest aktiva och intresserade av kommunala frågor." Westerståhl beklagar att med kommunblocksreformen försvinner just denna typ av kommuner. Idag bor ungefär 80 procent av svenskarna i kommuner med fler än 20000 invånare.

Kommunsammanläggningarna fick också andra konsekvenser för medborgarna. Den kommunala demokratin genomgick ett "systemsifte" (ordet användes i Strömberg & Westerståhl 1983) från en typ av direkt lokal demokrati byggd på mer avpolitiserad samverkan till en indirekt demokrati påverkad av rikspolitiken och med inslag av funktionsdelning. Dessutom fördes parti- och rikspolitik in i kommunfullmäktige på ett annat sätt än tidigare och det blev mer av voteringar och mindre av konsensus. Partierna började även uppträda med kommunala handlingsprogram. En tredje konsekvens är att nya geografiska motsättningar i storkommunerna uppstod och de sociala motsättningarna blev tydligare. Sist genomgick även styrningen och förvaltningen ett "systemsifte" då tjänstemannakåren ökade kraftigt medan antalet förtroendevalda minskade.

De demokratiska bristerna som framkom efter att kommunsammanslagningar hade genomförts kom att leda olika reaktioner. I de flesta fall accepterade de sammanslagna kommunerna att vara storkommun men sökte en effektivare organisation. Andra såg olika former av kommundelsnämnder som ett sätt att tillvarata både den lilla och den stora kommunens fördelar. Några kommuner accepterade inte att vara en storkommun och arbetade för en delning av kommunen. Dessutom vidtogs flera åtgärder för att kompensera det minskade antalet förtroendevalda med bättre resurser. Gemensamt för alla åtgärderna var att de byggde på en strävan att vitalisera en slags kommunal parlamentarism, en lokal variant av det rikspolitiska systemet. Det lokalpolitiska arbetet flyttades en bit bort från medborgarna samtidigt som det partipolitiserades för att bli en intresseväckande och i ideologiskt avseende vital modell av det rikspolitiska systemet. Man måste dock påpeka att det stora forskningsprogrammet som utfördes av bland annat Strömberg och Westerståhl, visade att partierna hade blivit mer synliga för väljarna och att medborgarna var mer kunniga om den lokala politiken (Strömberg & Westerståhl 1983). Kommunsammanslagningarna har inte försämrats, utan tvärtom, i väsentliga avseende stärkt den kommunala demokratin trots alla teoretiska tveksamheter, men kommunsammanslagningar har inte valts av de svenska kommunerna utan av staten som också spelar en stor roll i definition av lokalt medborgarskap.

Lokalt medborgarskap är beroendet av välfärdsstaten.

Medborgarrollen i den offentliga sektorn.

Holston och Appadurai (1996) särskiljer de formella och de substantiella rättigheterna i medborgarskapet. Som tidigare nämnts är staten berörd av de formella rättigheterna medan kommunerna utgör platsen där de substantiella rättigheterna utövas. Substantiella rättigheter hänvisar till vad Marshall kallar för de sociala rättigheterna (Marshall 1950), vilka förvärvades av medborgarna under 1900-talet särskilt efter andra världskriget, när välfärdsstaterna bildades. Eftersom Sverige är en av de mest utvecklade välfärdsstaten vad beträffar bidragsomfång och fördelning, tar medborgarna ofta kontakt med välfärdsstatens serviceförvaltningsstyrelse. Det är i kommuner och landsting som medborgarna möter välfärdsstaten. Den svenska välfärdsstaten har i hög grad blivit liktydigt men den lokala välfärdsstaten (Nilsson 1997, sid. 9 och Pierre 1994). Många forskare, bland annat Strömberg och Westerståhl (1983) och Pierre (1994), har understrukit att decentraliseringsprocessen och kommunindelningsreformerna avgjordes på grund av välfärdsstatens behov och inte för medborgardeltagandets skull. Välfärdsstatens expansion förutsatte kommuner med starka ekonomiska och administrativa resurser för att kunna svara för implementering av väsentliga delar av de många välfärdsprogrammen.

Jörgen Westerståhls begrepp "servicedemokrati" illustrerar idén att välfärdsstatens utbyggnaden har inneburit en förskjutning i relationerna mellan medborgarna och

offentliga myndigheter. Allt fler människor nyttjar offentliga tjänster. Under servicedemokratins epok är det främst till rollen som brukare av offentlig service som medborgarna hänvisas. Brukaren definieras i prop. 1986/87:91 som *"...en person som nära och personligt berörs av en kommunal verksamhet och som regel utnyttjar den kontinuerligt under en relativt lång period"*. Vilka serviceområden som brukaren kommer i kontakt med varierar under livscykel; Petersson, Westholm och Blomberg (1989) urskiljer sex olika medborgarroller som karakteriserar förhållandet till den kommunala verksamheten. De är medborgarroller som småbarnsförälder, skolbarnsförälder, patient, arbetstagare, boende och konsument. Denna uppdelning har koppling till vad Gudmund Hernes benämnt "partborgarskap" i det att medborgarrollerna avser en del av medborgarskapet. Hernes påpekar att partsborgarskap avser en sektors- eller sakområdesvis avgränsad relation till den offentliga sfären (Hernes 1980).

Man kan dra slutsatsen att välfärdsstatens väl förgrenade verksamheter i kommunerna medfört att medborgarrollen splittrades. Statsvetare har försökt analysera och specificera naturen av medborgarrollen, de visar att brukarbegreppet täcker olika lägen. I en analys av de olika roller medborgarna kan inta som brukare i förhållande till staten, framhåller den danska statsvetaren Jens Hoff (1993) att de huvudsakligen handlar om två dimensioner: för det första en autonomi dimension, där brukarrollen kan fixeras längst ett kontinuum mellan de båda ändpunkterna "beroende" respektive "oberoende" av offentliga myndigheterna; för det andra en service dimension, där rollen som brukare på motsvarande sätt varierar mellan polerna "kontroll" och "hjälp" (från myndigheternas sida). Utmed den här skalan förekommer olika uppfattningar av brukare. Om man använder ordet brukare för att beskriva förhållandet som en individ har med offentliga myndigheter innebär det att individen anses som en medansvarig och delaktig medborgare. Talar man klienter innebär det att medborgaren degraderas till ett negativt beroende. Klienten blir föremål för någon form av hjälp eller behandling och ses som en passiv mottagare av service (medborgarskap som består av sociala rättigheter skildras ofta som passivt). Peter och Brigitte Berger menar att kännetecknade för klientperspektivet är upplevelsen av att bli "hanterad" och författarna understryker auktoritetsutövnings centrala betydelse i sammanhanget (citerad av Möller 1996). Jens Hoff använder ett annat kriterium som hämtas från Hirschmanns studier för att kartlägga brukarroller. Enligt honom är det förekomsten av "exit" möjligheter som gör att medborgaren blir brukare, kund eller klient (Hoff 1993).

Man kan alltså påstå att lokalt medborgarskap präglas av de förändringar som välfärdsstatens utbyggnad inneburit. Tommy Möller (1996) lyfter fram konflikten som sker mellan de olika medborgarrollerna. Brukarnas inflytande står i konflikt med anställdas inflytande och medborgaren som väljaren ställs mot brukaren. Samtidigt finns det en motsättning mellan brukaren och vad Möller kallar för den korporativa kanalen; han använder Hernes begreppet och säger att en partsborgarskapkategori ställs här mot en annan partsborgarkategori. Även Jens Hoff har visat att medborgarskaps uppfattningen förändrades med framträdandet av medborgarrollen som brukare. Han påpekar att även om brukarens inflytande skiljer sig från det inflytandet

kunden har på en marknad och även om brukarinflytande definieras i kollektivistiska termer, framträder ett egenintresse på ett helt annat sätt än vad som idealt förknippas med i den traditionella medborgarrollen. Sammanfattningsvis kan vi säga att vid sidan om dimensionen av medborgaren som politisk människa tillförde välfärdsstaten dimensionen av medborgarna som konsument av offentlig (och privat) service.

Brukarrollen och demokrati.

Brukarrollen, som utvecklades samtidigt med välfärdsstaten, har skildrats av många statsvetare som negativt för medborgarskap: brukarrollen sägs avlägsna människor från den traditionella medborgarrollen. En annan följd av välfärdsstatens utvecklingen är att medborgarna har blivit bättre utbildade, satsningen på utvecklingen av välfärdsstatens service har lett till att människor blir mer medvetna om hur demokrati fungerar, kan mer om de politiska institutionerna, vet vad det finns för möjligheter att delta i den politiska beslutsprocessen, vet vad debatter handlar om och kan formulera egna åsikter. Möller skriver: ”*samhällsutvecklingen går mot mer självständiga och ifrågasättande individer*” (Möller 1996, sid. 28). På något sätt blir människor mer politiskt aktiva genom sina roller som brukare. Genom att använda de kommunala servicen som till exempel att gå till bibliotek, på teater, få tillräckliga materiella resurser för att kunna ägna sig åt politik, när brukare den medborgerliga dimensionen. Här hänvisas till en av de viktigaste dimensionerna i medborgarskap, autonomi begreppet. Ett kännetecken för den svenska välfärdsstaten (och för de nordiska länderna) tycks ha varit satsningen på medborgarautonomi. Det syns i utbildningssystemet, i offentlighetsprincipen och i invandringspolitiken. Syftet är här inte att beskriva välfärdsstatens historien, men relativt sett har människor i Sverige större tillgång till utbildning än i andra västerländska länder. Folkuniversitet och studiecirkel är unika för Skandinavien och mycket pengar har satsats på skolor, universitet och inte minst på bibliotek. Soysal har också påvisat att i en internationell jämförelse kan det sägas att invandringspolitik i Sverige har satsat på integration och varit mer generös med invandringar än i andra länder. Invandrarna får språkutbildning samtidigt som invandrarbarn också får hemspråkutbildning och sedan 1975 får även invandrarna rösta i lokala val (Soysal 1994). Välfärdsstaten förverkligar vad många statsvetare hittills har skrivits om förutsättningar för en bättre funktion av demokratin. Sedan Aristoteles dagar har de många statsvetare och sociologerna ansett att utsikterna för effektiv demokrati hänger på social utveckling och ekonomiskt välstånd. Samtida demokratiteoretiker, som Robert A. Dahl och Robert Putnam, har också försvarat en sådan teori, nämligen att socioekonomiska faktorer utgjorde viktiga förklaringar till stabila och effektiva demokratiska institutioner (Putnam 1993).

Välfärdsstatens effekter på medborgarskap.

Man måste dock påpeka att välfärdsstaten inte är ett unikt begrepp. Esping-Anderson beskriver tre olika typer av välfärdsstater. Han urskiljer den liberala, den korporativa

and den socialdemokratiska välfärdsstaten och understryker att de har var sin uppfattning om medborgarskap. I det liberala fallet, illustrerat av t.ex. USA, spelar välfärdsstaten en mycket begränsad roll; medborgarskap betonar frihet. I det korporativa fallet, dit Frankrike och Italien tillhör, är sociala rättigheter inte lika för alla och socialbidrag beviljas enligt ett komplext system som är bundet till försäkringar. I det socialdemokratiska fallet, som karakteriserats av den nordiska länderna, är sociala rättigheter högst prioriterad av välfärdsstaten som levererar service och bidrag enligt den universella principen för allas likhet. Esping-Anderson nyanserar sin analys och betonar att det bara är tendenser han skriver om. Varje land är en blandning av de tre olika typerna av välfärdsstat förutom Sverige, som enligt författaren, närmar sig idealtypen av det socialdemokratiska fallet. Där medborgarskaps uppfattningen i högsta grad präglas av idealen om likhet (Esping-Anderson 1990, sid. 22-23).

Ett annat ifrågasättande av det unika förhållandet mellan välfärdsstaten och medborgardeltagandet ges av Anders Lindbom (1995) som jämförde grundskolor i Sverige och Danmark. Han påvisar att trots att både länderna har gemensamma kännetecken vad gäller välfärdsstat, kränker den svenska välfärdsstaten medborgarnas autonomi mer än den danska välfärdsstaten gör. Brukarinflytande är inte särskilt utbyggt i Sverige medan det i Danmark finns brukarorgan i gymnasieskolan, folkskolan och på daghemmen. Även om han bara har analyserat skolområdet skriver han att självförvaltning och medborgarroll i allmänheten har varit centralt i debatten om välfärdsstaten i Danmark, vilket inte har varit fallet i Sverige. Hans förklaring är att välfärdsstatens utbyggnad påverkats av den institutionella historien. I Sverige har makten varit mer centraliserad än i Danmark, staten i Sverige har alltså varit mer förtegen än i Danmark när det gällde att i praktik överföra beslutsmakt till medborgare.

Utövningen av lokalt medborgarskap i Sverige

Variabler som påverkar utformningen av lokalt medborgarskap.

Som tidigare nämns rör stora delar av den demokratiska teoribildningen frågan om hur överensstämmelse vad gäller viljeriktning mellan medborgare och politiker skall uppnås. I verkligheten fattas olika beslut på olika grunder och på olika sätt. Detta resulterar i att det finns varierande möjligheter till inflytande för ett antal olika aktörer (Folke Johansson 1996). Henry Bäck och Maritta Soininen (SOU 1999:113) har t.ex. skrivit om invandrardeltagandet i Sverige. Deras slutsatser är att både invandrare utan svenskt medborgarskap och de som har nationaliserats drabbas av arbetslöshet i större del och är politiskt underrepresenterade. De förfogar alltså över mindre finansiella och politiska resurser för att kunna delta på samma villkor som övriga svenskar.

Förutom den etniska/nationella ursprungen har forskare kartlagt tre viktiga variabler som spelar en stor roll för att analysera vilka reella trösklar som kvarstår i samhället och som gör att det finns skillnaderna mellan individer i det politiska deltagandet. De tre faktorerna är kön, ålder och utbildning. Vissa grupper i samhället verkar delta mindre än andra, kvinnorna har varit en av dessa grupper under många decennier. Situationen har dock förändrats: det finns nästan lika många kvinnor i de beslutande församlingarna som män på kommunal nivå (Hagevi 2000). Skillnaden mellan könen framkommer nu i stället genom diskriminering i den politiska hierarkin då kvinnor inte är representerade i lika hög utsträckning på de höga posterna. Det har också påvisats av forskare att ålder och hög socioekonomisk status påverkar politiskt deltagandet. Redan på 1960-talet skrev t.ex. L.W. Milbrath att utbildning leder till högre politiskt deltagande (Milbrath 1965).

En dansk undersökning påstår dock att det mest avgörande för politiskt deltagande är om individen är intresserad av politik eller inte (Andersen et al. 1993). Kön, ålder och utbildning kan påverka men i mindre utsträckning. Påverkansförklaringar är beroende på sakområdet: inom ett brukarrelaterat sakområde som t.ex. barnomsorgen hittar man direkta påverkans effekter av kön, ålder och utbildning medan det inom områden som miljö, stadsplanering och trafik är det indirekta orsaksförklaringarna som är mer markerade. "Indirekta orsaksförklaringar" betyder att kön, ålder och utbildning först påverkar grad av intresse och vilja att diskutera kommunal politiska frågor och sen påverkar dessa två egenskaper det politiska deltagandet (Sanna Johansson 1999).

Medborgardeltagande på lokal nivå varierar också beroende på vilket sakområde man talar om. Anledningarna till variationerna är olika men några av dem är dominerande. Först och främst beror medborgardeltagande på det handlingsutrymmet som lämnas för medborgare i kommuner rörande sakområdeslagstiftningen. Om man jäm-

för den sociala sektorn med t. ex. plan- och byggsektorn framgår det att de bildar mot-poler (vad beträffar lagstiftningen). Plan- och byggsektorn har avreglerats de senaste åren och den nya lagen förutser stora möjligheter för kommuner att organisera deltagande för invånare. Medborgardeltagande kan utövas från utformning av beslut till implementering och kontroll av beslut. Socialtjänstlagen, däremot, begränsar medborgardeltagandet till endast överklagande. I den sociala sektorn har alltså kommunerna nästan inget handlingsutrymme eller beslutsmöjlighet; därför kan de inte främja deltagandeprocedurer för medborgarna. Socialtjänstlagen stadgar t.ex. att den enskilde har rätt till bistånd som tillförsäkrar honom eller henne en skälig levnadsnivå. Det finns också beloppsrekommendationer från Socialstyrelsen, som är en statlig myndighet. Beslut om bidrag fattas emellertid av kommunens socialnämnd, eller motsvarande, men kan dock överklagas till allmän förvaltningsdomstol. Det är alltså kommunen som betalar, men statliga domstolar som slutgiltigt bestämmer hur mycket som skall betalas. Dock bör påpekas att de statliga domstolarna endast har en formell makt eftersom de inte kan tvinga kommunerna att rätta sig efter domstolarnas beslut. Sammanfattningsvis beror medborgarnas möjligheter att delta i beslutsprocess i stor del på om sakområdet i frågan är mycket reglerat eller ej.

Problem med medborgarskap rör också den lokala nivån.

Sjunkande valdeltagande och sjunkande förtroende.

Medborgarskapets problem har varit ett återkommande tema i statsvetenskaplig litteratur under de senaste två decennierna. Man har dryftat det sjunkande valdeltagandet under nittio-talet, det sjunkande förtroendet för politiker och det politiska systemet samt den minskande identifikationen med de politiska partierna (Widfeldt 1997; Möller 1998; Holmberg 1999). Såväl i Sverige som i andra västerländska länder finns det indikationer som visar att medborgarnas attityder gentemot den organiserade politiken har blivit mer skeptiska. Stefan Svallfors har studerat politisk tilltro bland annat i Sverige och konstaterar att nivån på den politiska tilltron är låg. Stora andelar av befolkningen säger att de inte litar varken på politiker eller på offentliga tjänstemän och att de har liten tillit till systemets vilja och förmåga att svara på väljarnas krav (Svallfors 1999, sid. 113). Dessa företeelse har sammanfallit med ekonomiska problemen för staten och kommunerna och på ett mer allmänt sätt med den ekonomiska krisen som västvärlden har upplevt sedan slutet av 1970-talet. I Sverige började man märka effekter av vad som kallas för välfärdsstatens kris under slutet av 1980-talet. Här är välfärdsstatens kris den offentliga sektorns kris och via de offentliga resurserna återverkade statskrisen på kommunerna. Genom det lokala ansvaret för den offentliga serviceproduktionen har det i första hand varit i kommunerna som medborgarna har mött effekterna av besparingar och nedskärningar. Dessutom pågår vid sidan av de ekonomiska problemen (i Sverige liksom i alla andra västra länder) vad forskare kallar

för avdemokratisering (Montin 1998, sid. 155). Individualismen sägs ha ökat, människor sluter sig inom den privata sfären och är mindre intresserad av politiska frågor. De sägas bete sig mer som Olsons "fripassagerare" än som en medborgare beredd att kämpa för samhällsförbättringar.

Ändå berör det minskande valdeltagandet och det sjunkande förtroendet för partier och förtroendevalda inte medborgarna på samma sätt. De traditionella variablerna som hjälpte oss att förklara ett ojämnt effektivt deltagande är också nödvändiga för att analysera effekterna av 1990-talets förändringar. Svallfors anser att en ung lågutbildade kvinna mer berörs av fenomenet med minskat deltagande än en äldre högutbildade man (Svallfors 1999, sid. 113). Detta framkommer också hos andra grupper som redan var sårbara innan krisen. I Demokratiutredningen skriver Maritta Soininen och Henry Bäck (1999) att den politiska representationen är låg hos invandrarna och att valdeltagandet som aldrig har varit högt inom denna grupp fortfarande minskar. De talar om ökade klyftor mellan medborgare. Många undersökningar (inte bara i Sverige) visar att det ofta är samma individer med liknande bakgrund som står för den största andelen av det politiska deltagandet (jmf Verba & Nie 1974, Barnes & Kaase 1979, Westerståhl & Johansson 1983, Andersen et al. 1993). Krisen intensifierar bara tendenser som redan finns.

Förskjutning från en offentlig till en privat marknad.

En annan företeelse som har intresserat många statsvetare är uppkomsten av nya styrningsmodellerna, som präglar såväl stat som kommuner, och som inspirerades av den ekonomiska liberalismen. Den anglosaxiska litteraturen har lyft fram nya begrepp såsom "New Governance" eller "New Public Management" (NPM). Där beskrivs olika företeelser men den gemensamma utgångspunkten för dessa begrepp är viljan att göra styrningen mer effektiv, samtidigt som man vill minska den offentliga sektorns omfång, vilken anses kosta för mycket. Tendensen inleddes för två decennier sedan och ledde till att de gamla traditionella beslutsprocesserna ersätts av nya mer indirekta och privata kanaler för påverkan. Nätverk och mer informella handlingar ersatte den traditionella direkta styrningsprocessen. Samtidigt luckrades gränsen mellan privat och offentligt upp. Konsekvensen för medborgaren är att vägarna till deltagande har blivit oklara och mindre tydliga. Medborgarna konkurrerar med många andra aktörer som påverkar beslut genom nätverk. Stig Montin (1997) skriver att NPM till största del också sammanfaller med synsättet på kommunerna som serviceproducent på en marknad och att demokrati har blivit särskilt en fråga om valfrihet eller brukarinflytande.

Vivien Lowndes anser att det inte är problemfritt med den aktuella tendensen att betrakta medborgaren som konsument. Denna föreställning av medborgaren räcker inte för att återspegla de komplexa och mångdimensionella relationer som medborgaren har med lokala institutioner. Även om "konsument" kan användas för att karakterisera relationer såsom att låna böcker från bibliotek eller att använda lokala idrottsplatser tvivlar Lowndes på att andra mer kollektiva relationer med lokala

institutioner kan beskrivas med konsumentbegreppet. Hur kan man prata om konsumenter när det handlar om att ta ett barn från dess föräldrar eller att stänga en restaurang? Alla relationer hänvisar inte till serviceproduktion (serviceleverans). Utvecklingen att se medborgaren som konsument reducerar deltagandebegreppet vilket är direkt knutet till medborgarskap (Lowdes 1995). Dessutom bör tilläggas att idén om allmänt intresse, som ingår i definitionen av demokrati, bortses om man bara pratar om medborgarskap genom individuella förhållande mellan medborgare och offentliga institutioner. Även Hill understryker problemet med skildringen av medborgare som konsument och påpekar att betoningen på service och urval, för att beskriva medborgarskap, inte hjälper att lösa samhälles grundläggande frågor om maktfördelning och ansvarsutkrävande. "Vem bestämmer?", "vem beslutar om servicens standard?" eller "vem värderar?" är frågor som inte kan lösas genom detta synsätt på medborgarskap (Hill 1994). Man kan säga att Lowdes och Hill binder problemen rörande medborgarskap till en avpolitiserings av begreppet.

Sveriges medborgarskapsproblem i ett internationellt sammanhang.

En nyansering av medborgarskapsproblemet i Sverige måste ändå ges. Förändringar utvärderas alltid över tid och det är förvisso sant att man i Sverige röstar i mindre utsträckning än förr, är mer individualistisk, sluter sig mer inom den privata sfären, i mindre grad deltar i politiska möte etc. På samma sätt kan man ställa diagnosen rörande välfärdsstatens kris och de effekter den kan ha på medborgardeltagandet. Mindre resurser finns för att hantera utbildningskrav, integrationsproblemen m.m. och den offentliga sektorn som står för serviceleveransen är på tillbakagång. Ändå måste framhållas att Sverige i en internationell jämförelse, fortfarande kännetecknas av den modell som man utomlands refererade till innan krisen. Det kan vara svårt för en icke svensk (eller kanske icke nordisk) medborgare att föreställa sig att den politiska tilltron är låg i Sverige. Det konstateras t.ex. att extrema partier vanligtvis gynnas av den minskande tilltron, vilket har varit fallet i många västerländska länder, men i Sverige är de extrema partierna nästan obefintliga i jämförelse med Frankrike, Italien eller Österrike där extremhögerpartier är starkt förankrade (om man bortser från Ny Demokratis begränsade framgång).

Detsamma gäller integrationen av invandrare som sägs genomgå en kris i Sverige på grund av underrepresentation och nedgång i lokalt valdeltagande. I Frankrike har medborgarkrisen för invandrarna inneburit att naturaliseringsantalet minskat kraftigt och att regeringarna under 1990-talet har valt att inte ge invandrarna möjligheten att rösta eller bli valbara på den lokala nivån. Argumenten som gavs av både höger och vänster orienterade regeringar var att en sådan debatt skulle kunna gynna den starka extremhögerpartiet. De franska politiska partierna har både ideologiskt och institutionellt drabbats av de förändringar som skedde under 1990-talet, vilket inte tycks vara fallet i Sverige. Det verkar som om krisen har drabbat alla länder utan att de nordiska ländernas politiska ställning som ledande vad gäller medborgardeltagande och demokrati har ifrågasatts. Några försök till att motverka kriseffekter och förbättra

lokalt deltagande i kommunerna har ändå studerats av politiker och statsvetare både i de nordiska länderna samt i andra västerländska länder.

Nya försök att förbättra lokalt medborgarskap.

Vad som redan har gjorts.

Några konkreta experimenten har implementerats, och andra föreslås, med syftet till att hantera bristen på lokal demokrati. Montin och Olsson (1999) särskiljer två kategorier av deltagarexperiment: de som tydligt initieras från kommunledningen och de som initieras av medborgarna i lokalsamhället. I den första kategorin ingår t.ex. förnyelse av fullmäktige, kommunfels-/stadsdelsnämnder och områdesstyrelser, till den andra kategorin kan föras de lokala utvecklingsgrupperna, byalag och företagarföreningar.

Initiativ från ledare.

Stadsdelsreformen implementerades under 1990-talet; Göteborg var en av de första kommunerna som genomförde reformen, Stockholm, Malmö och några andra följde efter. Demokrati och ökat inflytande var några av målen med stadsdelsreformen. En av de förväntade effekterna med Göteborgs stadsdelsreform var att göteborgarna, i större utsträckning än tidigare, skulle hysa intresse för frågor som rör den egna stadsdelen och därmed öka sitt aktiva politiska deltagande. Tanken var att kommunernas storlek kan tänkas påverka deltagandet och i detta perspektiv skulle storstaden hindra medborgardelaktighet. Jörgen Westerstahl, som var en av dem som utvärderade reformen, skriver att stadsdelsreformen inte avsatt några djupare spår: stadsdelsnämnderna tycks vara föga populära bland göteborgarna, som inte heller är särskilt informerade om eller intresserade av deras verksamhet. Den administrativa struktur-reform tycks inte spela någon större roll för att förbättra medborgarinflytande.

Eftersom administrativa reformer inte anses vara tillräckliga för att påverka deltagande har forskare valt att studera om politiska och etiska argument är mer effektiva för att uppmuntra medborgarna att delta på lokal nivå. En amerikansk forskare ansåg att Agenda 21 skulle kunna fungera som ett medel för att mobilisera medborgarna då det i Rio-konventionen framkommer att medborgarna bör ha en aktiv roll i formuleringen av handlingsprogrammen i sin kommun. Propositionen som rör organisation av Agenda 21 understryker också att det krävs ett deltagande av medborgarna. Handlingsprogram ska formuleras med ledning av problem och möjligheter som upplevs i lokalsamhället och det ska formuleras av politiker och tjänstemän i samverkan med kommuninvånarna (Prop. 1992/93:180, sid. 33). Bro har analyserat programarbetet i åtta kommuner. En av slutsatserna är att uppmaningen om medborgarmedverkan inte alltid följs. Bro menar att bristen på medborgarmedverkan inte har med kommunens storlek att göra utan förklaringar kan i stället finnas i okunskap om

vad arbetet handlar om (här Agenda 21) och i en låg partipolitisk prioritering (Bro 1996).

Initiativ från medborgarna.

Den andra kategorin av deltagarexperiment som Montin pratar om rör experiment initierade av medborgarna i lokalsamhället. Hit kan föras lokala utvecklingsgrupper, brukarstyrelser, byalag och företagarföreningar. Montin konstaterar ett ökat intresse i Sverige för det civila samhället och den ideella sektorn på den kommunala (det finns mer än 3 500 lokala utvecklingsgrupper). Det ökade intresset bland medborgarna kan karakteriseras som viljan att kollektivt ta sig an lokala gemensamma problem. Föreningslivet gör det möjligt att skaffa det sociala kapitalet som Robert Putnam framhåller och som ses som nödvändigt för den aktive medborgaren, att vara medlem i en förening främjar att solidaritets och samhällsandan (Putnam 1993). Föreningar skulle kunna utgöra den *"nya vägen till lokal demokrati"* (Montin 1999, sid. 130). På samma sätt analyserar Anna Meeuwisse försök att demokratisera värden på lokal nivå. Målet med dessa experiment är att försöka stärka inflytandet hos resurssvaga grupper som hindras att utöva påverkan i samma omfattning som andra, starkare grupper. Meeuwisse skildrar två frivilligorganisationer: Klubbhusrörelsen för psykiskt funktionshindrade och Basta Arbetskooperativ för människor med missbruksproblem. Utgångspunkt för dessa initiativ är, vilket utvecklats tidigare i artikeln, att vissa resurser, så som t.ex. ekonomisk och social basstrygghet, viss grundbildning och kunskap, visar sig vara betydelsefull för att utöva inflytande. De grupper Meeuwisse hänvisar till lider av brister på dessa resurser. Dessa frivilligorganisationer bygger sin verksamhet på brukarinflytande och fokuserar på vad författaren kallar för *"egenorganisering"* och *"självhjälpsinitiativ"*. Den bärande tanken är inspirerad av *"empowerment"* rörelser i USA som försvarar idén att genom ömsesidigt stöd och gemensamma (protest) aktioner kan man motverka samhälllig stigmatisering och förtryckande strukturer. Den här organisationerna representerar ett alternativ till ett passivt patient- och klientskap (Meeuwisse, 1999).

Vad som fortfarande kan förbättras.

Oenigheten kring medborgarskapsproblemets natur och oenighet kring lösningarna.

Inom forskarvärlden är man inte enig om medborgarskapsproblemets natur och det råder inte heller någon enighet om riktningar och lösningar som måste anammas för att förbättra den lokala demokratin. Problemet rör förskjutningen från den traditionella politiska medborgarrollen till medborgaren som konsument. Som tidigare nämnts anser några statsvetare att medborgarskap och konsumentbegreppet är oförenliga (jmf Phillips 1996; Hill 1994). Andra menar att lokal demokrati väl kan jämföras med en politisk marknad där medborgare får välja mellan olika tjänster (Osborne & Gabler 1993). Synen på medborgaren som konsument leder några statsvetare, t.ex. Lawrence Mead (1986), att föreslå att i utbyte mot socialbidrag måste mottagaren jobba eller

återge någon motprestation; på så sätt görs medborgarna mer ansvariga, likt på en marknad kan man inte få något gratis.

Den franska statsvetaren Jean Leca (1991) tar inte ställning i debatten men menar att utvecklingen mot synen på medborgaren som konsument är oundviklig. Den moderna medborgaren uppstod samtidigt med den ekonomiska liberalismen och de är därmed sammanbundna från början. Detsamma gäller medborgarskap och individualism: Leca framhåller att medborgarskap i högsta grad är förknippat med individualism och de som i individualisms utvecklingen ser en kris rörande medborgarskap tar inte hänsyn till att medborgarskap i västerländska länder grundades på individualism. Alltså måste omvärderingen av medborgarskap se till dessa historiska elementen. Thierry Leterres (1997) tes angränsar Lecas, han ser inte medborgarskap som ett "begrepp" utan ser medborgarskap som ett historiskt experiment. Medborgarskapsdefinition har ändrats under historiens lopp och ändras fortfarande, därmed måste medborgarskap anpassas till historiska förändringar. Leterre anser att det bara är inom den nya utvecklingsramen (dvs. att inkludera konsument- och marknadsbegreppen) som medborgarskapet kan omvärderas. Temat om icke-statiska begrepp är inte ny. Dahl har framfört liknande resonemang om demokrati och varnar för att demokratin i framtiden kommer att te sig på ett annat sätt än i dag. Det märkvärdigt är dock att Leca och Leterre stannar i den teoretiska retoriken. De specificerar inte vad det konkret innebär för att förbättra det vardagliga medborgardeltagandet. I denna artikel framhålls inte idén om medborgarna som enbart konsument utan att medborgaren, som en helhet, med sina olika roller, måste omvärderas.

Fokusering av åtgärderna.

Målet med de åtgärder som förs fram för att förbättra lokal demokrati och deltagande måste syfta till att främja medborgarandan. Demokratidebatten har flammats de senaste åren och det har hävdats att de som berörs av den offentliga verksamheten är de som bör vara med och påverka. Argumenten för att brukarna bör få delta är att detta resulterar i en mer vital demokrati. Förutom teoretiska idéer har det framhållits att det finns materiella hinder för deltagande. Ursula Vogel påvisar att om medborgarskap förstås som ett aktivt deltagande i samhället så kräver utövningen av medborgarskap resurser som måste hämtas utanför den politiska sfären, nämligen tillgång till utbildning, kunskap och arbete (Vogel 1991, sid. 59). I betänkande "På medborgarnas villkor" har viktiga förutsättningar redovisats för att åstadkomma förbättringar i medborgarnas deltagande. För att kunna delta i den politiska beslutsprocessen måste medborgarna särskilt förfoga över "**vilja**", "**tid**", "**plats**" och "**kunskap**". **Viljan** måste finnas hos den enskilde medborgaren och kan inte komma ur de politiska styrelsen, **tiden** måste den enskilde medborgaren själv avsätta genom att avstå från annat, men den tillgängliga tiden kan påverkas både av offentliga beslut och förutsättningar på arbetsmarknaden. Det behövs en **plats** där medborgarinflytandet och delaktigheten kan utövas, här finns goda möjligheter för staten och kommunerna att medverka till att platser finns tillgängliga. Till sist måste **kunskap** förvärvas av den enskilde medborg-

aren själv, vilket kan främjas av staten och kommunerna som har goda möjligheter och stora erfarenheter av att aktivt erbjuda medborgarna utbildning (SOU: 1996:162, sid. 60). Enligt betänkandet måste resurserna i första hand finnas hos den enskilde medborgaren då det är han eller hon som väljer att använda dem, men i viss mån kan staten och kommunerna träda in och stödja medborgaren.

Utbildnings-, informations- och de materiella resursernas framsteg leder till att debatten och "deliberation" ökar. Debatten är central i den lokala beslutsprocessen. "Deliberation", debatt och argument är viktiga begrepp som bland annat lyfts fram av Habermas och Stoker (1996). "Deliberation" utgör det viktigaste elementet i Habermas teori om demokrati och Stoker tycker att det är ett av de tre elementen som ska främjas för att öka lokal demokrati tillsammans med "openess" och "integrated action". "*Good local governance requires opportunities for deliberation*" (Stoker 1996, sid. 200). Tyskland med sitt jurysystem anpassat efter politiska beslut på lokal nivå är ett exempel Stoker nämner. Att så många medborgare som möjligt debatterar under beslutsprocess gör att demokratins legitimitet och trovärdighet ökar.

Även medborgarandan skapas på detta sätt. För att förbättra demokratins legitimitet och trovärdighet måste alla de olika medborgarrollerna tillämpas, återigen är tanken att medborgarna inte bara ska betraktas som konsument utan att samtliga roller skall erkännas. Gerry Stoker föreslår en förnyelse av den lokala demokratin genom att gå "*beyond service delivery*" (Stoker 1995, sid. 195). Han för fram Phillips argumenten och menar att den lokala sfären måste framhäva den politiska verksamheten och för att göra detta möjligt måste den lokala demokratin grundas på de tre element "openess", "deliberation" och "integrated action". "Openess" innebär att så få hinder som möjligt finns för att göra det möjligt för alla medborgare att uttrycka sig, det innebär att det särskilt tas hänsyn till medborgare med små politiska resurser och kontakter. Den lokala nivån är platsen där man måste gå längre än i den representativa demokratin, enligt Stoker, som hävdar att lokal folkomröstning och folkdeltagande i form av elektroniskt nätverk och via telefon måste övervägas. I vissa frågor skulle det kunna vara medborgarna som bestämmer om en lokal folkomröstning måste organiseras. Stoker betonar också vikten av att möten mellan invånarna måste vara representativa då hotet mot direkt lokal demokrati är att den beslagtas av några intressegrupper eller av individer med starka materiella och politiska resurser. Det är anledningen till att Stoker anser att möten och sammankomster mellan invånare bara bör vara rådgivande.

Stokers förväntningar på IT utvecklingen kan ändå nyanseras då hans stora förhoppningar i riktning mot en mer direkt demokrati känns överdrivna. Det är sant att IT gör det möjligt att rösta via nätet, att få en stor mängd information rörande politiska debatter, om olika projekt, om kommunala information osv. Rousseaus ideal med ett spontant uttryck för det gemensamma intresset tycks närma sig med framväxten av IT. Förväntningarna på IT kan vara befogad vad gäller större medborgarkontroll och tillgång till information, som Stoker också påpekar, men det verkar föga troligt att det kommer att leda till ett ifrågasättande av den representativa demokratin. Tanken som

försvaras här är att de förtroendevalda fortfarande är omistliga och att IT utvecklingen måste användas för att förbättra den representativa demokratin i stället för att förbigå de representativa institutioner.

För att både omvärdera medborgarrollen som väljare och öka det politiska deltagandet på lokal nivå i Sverige har det i Demokratiutredningens slutbetänkande föreslagits bland annat att lokala folkomröstningar framhävs (särskilt folkomröstningar med folkiniciativ), att stadsdelsnämnder väljs med direkt val (alla var dock inte eniga om det) och att revisionen förbättras. Utredningen påpekar att medborgarna, som formellt har möjligheten att initiera lokala folkomröstningar, sällan ser sina initiativ vinna fullmäktiges gehör. Utredningen föreslår att det måste bli svårare för fullmäktige att inte hörsamma kraven på folkomröstningar. Dessutom skulle direkta val till stadsdelsnämnder och en mer oberoende revision öka den lokala representativa demokratis legitimitet. Målet med en sådan reform är att öka institutionernas trovärdighet och samtidigt öka medborgarnas påverkan.

Trovärdigheten kan till slut förbättras genom att förhindra utvecklingen mot att byråkratin och experter ersätter medborgarnas beslutsmyndighet. Byråkrati och expertmakt måste begränsas genom koordination eller "integrated action" mellan alla berörda aktörer enligt Stoker. Paradoxalt kan globaliseringstendenserna leda till att den lokala nivån omvärderas och Stoker hänvisar till miljögrupper som Greens, "*Act locally think globally*". Han föreslår en vertikal koordination med ömsesidigt beroende mellan olika nivåer av styrning och beslut. De brittiska och franska experimenten "City Challenge" och "Contrat de ville" är olika försök till ett sådant partnerskap (King & Stoker 1996).

Sammanfattning

Lokalt medborgarskap kan definieras som utövningen av medborgarroller på ett geografiskt område bildat av kommunala gränser. Hur det konkret ter sig beror på många faktorer, såväl demokratins historia som institutionella förändringar eller politiska riktningar. Några avgörande drag tycks ändå spela en viktig roll i definitionen, närheten mellan beslutsfattare och medborgarna gör att deltagande betonas mer på lokal nivå än på andra nivåer då lokalt medborgarskap sammanfaller med deltagande och idén om möjligheten till påverkan.

Lokalt medborgarskap i Sverige präglas främst av den svenska kommunala självstyrelsen och utbyggnaden av välfärdsstaten vilket gör att det ter sig annorlunda än i andra länder. Konkret är utövningen av lokalt medborgarskap beroende på många variabler; ålder, utbildning, kön, inkomst, etnisk ursprung m.m., vilka spelar en stor roll i förklaringen till skillnaderna i effektivt deltagande och påverkansmöjligheter mellan olika medborgare. Problemen med medborgarskap som har karakteriserat de västerländska länderna under 1980- och 1990-talet rör också Sverige och statsvetare har börjat undersöka vad som kan göras för att förbättra medborgardeltagande på lokal nivå. Betoning på dialog och debatt, lokalt föreningsliv och en förbättring av materiella resurser är några idén som måste övervägas om man vill omvärdera lokalt medborgarskap. Dock måste här påpekas att alla forskare inte är eniga om att man bör omvärdera medborgarskap på den lokala nivån. Den brittiska statsvetaren David Held vill inte tala om lokalt medborgarskap utan föreslår i stället att skifta frågan om medborgarskap från territoriella referenser till den universella dimensionen av mänskligt liv (human live) som finns inom alla territoriella sfärer.

Referenslista

- Albäck, E.; Rose, L.; Strömberg, L. & Ståhlberg, K. (1996) *Nordic Local Government*. Helsinki: the Association of Finnish Local Authorities.
- Amná, E. & Wise, C. R. (1993) New Managerialism in Swedish Local Government. *Scandinavian Political Studies*, Vol.16 No.4.
- Andersen, J.; Christensen, A-D.; Langberg, K.; Siim, B. & Torpe, L. (1993) *Medborgerskab-Demokrati og politisk deltagelse*. Viborg: Systeme.
- Andrews, G. (1991) *Citizenship*. London: Lawrence and Wishart.
- Bang H.P.& Sørensen E. (1998) *The Everyday Maker: A New Challenge to Democratic Governance*. Ålborg univeristy: Department of Economics, Politics and Public Administration, Working papers 1998:2.
- Barbalet, J.M. (1988) *Citizenship: Rights, Struggle and Class Inequality*. Milton Keynes: Open University Press.
- Barber, B. (1984) *Strong Democracy: Participatory Politics for a New Age*. Berkeley: University of California Press.
- Barnes, S. & Kaase, M. (1979) *Political Action: Mass Participation in Five Western Democracies*. Beverly Hills and London: Sage.
- Beiner, R. (1995) *Theorizing Citizenship*. Albany: State University of New York Press.
- Bogason, P. (1996) The Fragmentation of Local Government in Scandinavia. *European Journal of Political Research*, No. 30, July 1996.
- Bottomore, T. (1992) *Citizenship and Social Class, Forty Years on*. London: Pluto Press.
- Bro, Anders (1996) *Önskvärda och nödvändiga? En studie om sammanslagna miljö- och byggnämner*. Örebro: Novemus.
- Brunsson, N. & Jönsson S. (1979) *Beslut och handling. Om politikens inflytande på politiken*. Stockholm: Liber Förlag.
- Dahl, R. (1998) *On Democracy*. Yale: Yale University Press.
- Dahlkvist, M. & Strandberg, U. (1994) Kontrakt eller förvaltning - förening eller gemenskap. Idéer och värdemönster i debatten om kommunerna och välfärden. *Statsvetenskapliga tidskrift*, No. 1 1994.
- Dahlkvist, M. & Strandberg, U. (1995) Den kommunala självstyrelsens rötter och framtid. Idéer och värdemönster i ett historiskt perspektiv. I Svenska Kommunförbundet *Lokal demokrati - möjlighet eller hot? En idéskrift om den kommunala självstyrelsen*. Stockholm: Kommentus Förlag.
- Duncan, S. & Goodwin, M. (1988) *The Local State and Uneven Development*. Cambridge: Polity Press.
- Elander, I. (1991) Analysing Central-Local Government Relations in Different Systems: A Conceptual Framework and Some Empirical Illustrations. *Scandinavian Political Studies*, 14(1), 1991.
- Ekstedt, E. & Henning, R. (1988) *Statsmakt på mellanhand: Globalisering och lokal mobilisering*. Stockholm: SNS Förlag.
- Esping-Anderson, G. (1990) *The Three World of Welfare Capitalism*. Cambridge: Polity Press.
- Fiskesjö, B. (1980) Kommunal demokrati. I Back, P.E. & Gustafsson, A. *Modern demokrati*. Stockholm: Libertryck.
- Fullinwider, R.K. (1988) Citizenship and Welfare. In *Democracy and the Welfare State*. Princeton: Princeton University Press.
- Gilljam, M. & Holmberg, S. (1995) *Väljarnas val*. Stockholm: Norstedts Juridik.

- Goldsmith, M. & Wolman, H. (1992) *Urban Politics and Policy*. Oxford: Basil Blackwell.
- Goldsmith, M. (1995) *Autonomy and City Limits*. In Judge, D.; Stoker, G. & Wolman, H. *Theories of Urban Politics*. London: Sage.
- Gustafsson, A. (1992) *Kommun och landsting i dag*. Malmö: Gleerups.
- Gustafsson, A. (red) (1996) *Kommunal självstyrelse*. Stockholm: SNS Förlag.
- Gustafsson, G. (1987). *Decentralisering av politisk makt*. Helsingborg: Carlssons.
- Gustafsson, G. (1993) *Demokrati i förändring, Svenska kommuner och landsting i det lokala välfärdssamhälle*. Stockholm: Gotab.
- Gyford, J. (1991) *Citizens, Consumers and Councils: Local Government and the Public*, London: Macmillan.
- Habermas, J. (1995) *Citizenship and National Identity*. In Beiner, R. *Theorising Citizenship*. Albany: State University Press of New York.
- Hagevi, M. (2000) *Professionalisering och deltagande*. Göteborgs universitet: CEFOS, rapport nr. 13.
- Held, D. (1991) *Between State and Civil Society: Citizenship*. In Andrews, G. *Citizenship*. London: Laurence & Wishart.
- Hernes, G. (1980) *Samfunnsendring og politiske resursser: Statsborgerskap og partborgerskap*. Oslo, NOU 1980:7.
- Hill, D.M. (1994) *Citizens and Cities: Urban Policy in the 1990's*. Hempstead: Harvester Wheatsheaf, Hemel.
- Hirschmann, A.O. (1970) *Exit, Voice and Loyalty: Responses to Decline in Firms, Organisations and State*. Cambridge: Mass. Harvard Univ. Press.
- Hoff, J. (1993). *Medborgerskab, brugerrolle og magt*. I Andersen, J.; Christensen, A-D.; Langberg, K.; Siim, B. & Torpe, L. *Medborgerskab-Demokrati og politisk deltagelse*, Viborg: Systeme.
- Holmberg, S. (1999) *Representativ demokrati*. Stockholm: Stockholm Elander Gotab.
- Holston, J. & Appadurai, A. (1996) *Cities and Citizenship. Political Culture*, No. 8 1996.
- Hudson, C. (1992) *The Role of Swedish Local Government in the Local Economy: Powers and the Division of Responsibility. Local Government Studies*, Vol.18 No. 3, 1992.
- Häggroth, S. (1991) *Offentlig Sektor mot nya mål*. Stockholm: Allmänna förlaget.
- Johansson, F. (1996) *Kommunfullmäktige representerar väljarna, en diskussion omkring några lokala frågor*. I Rothstein, B. & Särilvik, B. (red) *Vetenskap om politik*. Göteborgs universitet: Statsvetenskapliga institutionen.
- Johansson, S. (1999) *Vad betyder sakområdet - en studie om vad som gör att kommunala väljare blir aktiva*. Stockholm: IKE 1999: 86.
- Judge, D.; Stoker, G. & Wolman, H. (1995) *Theories of Urban Politics*. London: Sage.
- Jönsson, S.; Rubenowitz, S. & Westerståhl, J. (1995) *Decentraliserade kommun-exemplet Göteborg, Smedjebacken*: SNS Förlag.
- Jönsson, S.; Rubenowitz, S. & Westerståhl, J. (1997) *Decentraliserad välfärdsstad, demokrati, effektivitet och service*. Stockholm: SNS Förlag.
- King, D.S. & Gurr, T.R. (1987) *The State and the City*. Chicago: The Chicago Press.
- King, D.S. & Pierre, J. (1991) *Challenges to Local Government*. London: Sage.
- King, D.S. & Waldron, J. (1988) *Citizenship, Social Citizenship and the Defence of Welfare Provision. British Journal of Political Science*, Vol.18, 1988.
- King, D. & Stoker, G. (1996) *Rethinking Local Government*. London: MacMillan Press Ltd.
- Kymlicka, W. (1995) *Multicultural Citizenship. A Liberal Theory of Minority Rights*. Oxford: Clarendon Press.
- Leca, J. (1991) *Individualisme et citoyenneté*. I Birnbaum, P. & Leca, J. *Sur l'individualisme*. Paris: Presse de la FNSP.

- Leterre-Robert, T. (1997) La naissance et les transformations de l'idée de citoyenne. I *Citoyenneté et Société*. Paris: La Documentation Française.
- Lewin L. (1970) *Folket och eliterna: en studie i modern demokratisk teori*. Stockholm: Almqvist & Wicksell.
- Lewin, L. (1998) Majoritarian and Consensus Democracy: The Swedish Experience. *Scandinavian Political Studies*, No.3, 1998.
- Lindbom, A. (1995) *Medborgarskapet i välfärdsstaten*. Stockholm: Almqvist & Wicksell.
- Lindgren, A.M. (1995) Den dubbla kommunala demokratin: Om medborgarinflytande och konsumentinflytande. Svenska Kommunförbundet *Lokal demokrati - möjlighet eller hot? En idéskrift om den kommunala självstyrelse*. Stockholm: Kommentus Förlag.
- Lipsky, M. (1980) *Street Level Bureaucracy. Dilemmas of the Individual in the Public Service*. New York: Russel Sage Foundation.
- Lorentzi, U.; Hedlund, G. & Rönnblom, M. (1998) *Delad kommunalt makt*. Göteborg: Svenska Kommunförbundet.
- Lowndes, V. (1995) Citizenship and Urban Politics. In Judge, D.; Stoker, G. and Wolman, H. *Theories of Urban Politics*. London: Sage.
- Lundquist, L. (1991) *Förvaltning och Demokrati*. Stockholm: Norstedts.
- Marshall, T.H. (1950) *Citizenship and Social Class and Other Essays*. Cambridge: University Press, Cambridge.
- Mead, L. (1986) *Beyond Entitlement: The Social Obligations of Citizenship*. New York: Free Press.
- Meeuwisse, A. (1999) *Egenorganisering för stärkt medborgarskap och ökat inflytande. Om alternativ till patient- och klientkap*. Stockholm: Fritzes, SOU 1999: 113.
- Milbrath, W. (1965) *Political Participation. How and Why people Get Involved in Politics ?* Chicago: Rand McNally & Compagny.
- Mill, J.S. (1928) *Considerations on Representative Government*. London: Routledge.
- Mill, J.S. (1988) *Utilitarianism, On Liberty and Considerations on Representative Government*. London: Guernsey Press Co.
- Montin, S. (1990) Den kommunala multiorganisationen. Om nya normer och institutioner i kommunerna under 1980-talet. *Statsvetenskaplig Tidskrift*, Vol. 93, 1990.
- Montin, S. (1992) Från Demokrati till Management. Decentralisering inom Kommunerna. *Statsvetenskaplig Tidskrift*, 1992.
- Montin, S. (1992) Privatiseringsprocesser i kommunerna. *Statsvetenskaplig Tidskrift*, No.1, 1992.
- Montin, S. & Elander, I. Citizenship, Consumerism and Local Government in Sweden. *Scandinavian Political Studies*, No. 1, 1995.
- Montin, S. & Elander, I. (1990) Decentralisation and Control: Central-Local Government Relations in Sweden. *Policy and Politics*, Vol.18 No.3, 1990.
- Montin, S. (1993) *Swedish Local Government in Transition*. Örebro: Novemus.
- Montin, S. (1997) Finns det någon kommunal folkstyrelse? *Demokrati i en ny tid*. Stockholm: Fritzes, Ds 1997: 35.
- Montin, S. (1998) *Lokala demokratiexperiment: exempel och analyser*. Stockholm: Fritzes offentliga publikationer.
- Montin, S. & Olsson J. (1999) *Demokrati som experiment: försöksverksamhet och förnyelse i svenska kommuner*. Örebro: Novemus.
- Möller, T. (1996) *Brukare och klienter i välfärdsstaten. Om missnöje och påverkansmöjligheter inom barn- och äldreomsorg*. Stockholm: Norstedts Juridik AB.
- Möller, T. (1998) *Politikenförakt eller mogen misstro? Misstron mot politiker och politiska institutioner: en översikt*. Stockholm: Svenska kommunförbundet Kommentus.
- Nilsson, L. (1996) Medborgarna och servicedemokratin. I *Vetenskapen om politik*. Göteborgs universitet: Statsvetenskapliga institutionen.

- Nilsson, L. (1997) Storstadsregionens mångfald. I Nilsson, L. (red.) *Mångfald: Bilder av en storstadsregion*. Göteborgs universitet: SOM-institutet, SOM-rapport nr 21.
- Norton, A. (1993) *International Handbook of Local and Regional Government*. London: Ed E.Elgar.
- Oldfield, A. (1990) Citizenship: An Unnatural Practice. *Political Quarterly*, vol. 61, 2, April-June 1990.
- Olsen, J. (1990) *Demokrati på Svenska*. Stockholm: Carlssons.
- Osborne, D. & Gaebler, T. (1993) *Reinventing Government*. New York: Plume.
- Parekh, B. (1996) *The Politics of Multiculturalism*. Basingstoke: Mac Millan.
- Pateman, C. (1970) *Participation and Democratic Theory*. Cambridge: University Press, Cambridge.
- Petersson, O. (1994) *Kommunalpolitik*. Stockholm: Publica CE Fritzes AB.
- Petersson, O.; Westholm, A. & Blomberg, G. (1989) *Medborgarnas makt*. Stockholm: Carlsson Bokförlag.
- Phillips, A. (1994) *Local Democracy: The Terms of the Debate*. London: Commission for Local Democracy, Research Report No. 2.
- Phillips, A. (1996) Why Does Local Democracy Matter? In Pratchett, L. & Wilson, D. *Local Democracy and Local Government*. London: Macmillan.
- Pierre, J. (1994) *Den lokala staten. Den kommunala självstyrelsens förutsättningar och restriktioner*. Stockholm: Almqvist & Wicksell.
- Pierre, J. (1991) *Självstyrelse och omvärldsberoende. Studier i lokal politik*. Lund: Studentlitteratur.
- Premfors, R.; Sandqvist, J. & Sanne, M. (1994) *Demokrati i storstad, stadsdelsnämnder i Stockholm*. Stockholm: Carlssons.
- Prior, D. & Walsh, K. (1993) *Citizenship and the Quality of Local Government*. Birmingham: Partnership Paper.
- Putnam, R.D. (1993) *Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy*. Princeton N.J.: Princeton University Press.
- Rawls, J. (1973) *A Theory of Justice*. Oxford: Oxford University Press.
- Roche, M. (1992) *Rethinking Citizenship: Welfare, Ideology and Change in Modern Society*. Cambridge: Polity Press.
- Rose, L.E. (1991) Nordic Free-Commune Experiments: Increased Local Autonomy or Continued Central Control? In King, D.S. & Pierre J. *Challenges to Local Government*. London: Sage.
- Rothstein, B. (1994) *Vad bör staten göra? Om välfärdsstatens moraliska och politiska logik*. Stockholm: SNS Förlag.
- Rothstein, B. (red) (1995) *Demokratirådets rapport 1995. Demokrati som dialog*. SNS Förlag, Stockholm.
- Soininen, M. & Bäck, H. (1993) Electoral Participation Among Immigrants in Sweden: Integration, Culture and Participation. *New Community*, vol. 20 No.1, 1993.
- Soininen, M. & Bäck, H. (1999) *Invandrare som medborgare, väljare och politiker*. Stockholm: Fritzes, SOU 1999: 113.
- Soysal, Y.N. (1994) *Limits of Citizenship. Migrants and Postnational Membership in Europe*, Chicago: The University of Chicago Press.
- Stjernquist, N. & Magnusson, H. (1988) *Den kommunala självstyrelsen, jämlikheten och variationerna mellan kommunerna*. Stockholm: Allmänna Förlaget
- Stoker, G. (1995) *Local Government in the 1990s*. Basingstoke: MacMillan.
- Stoker, G. (1996) Rethinking Local Democracy. In Pratchett, L. & Wilson, D. *Local Democracy and Local Government*. London: Macmillan.
- Strandberg, U. (1998) *Debatten om den kommunala självstyrelsen 1962-1994*. Södertälje: Gidlunds.
- Strandberg, U. (1996). Behövs kommuner i den svenska demokratin? En fråga för författningspolitisk debatt. I Kaufmann, B. *Demokratins utmaningar*. Göteborg: Padrigu.

- Strömberg, L., & Westerståhl, J. (1983). *De nya kommunerna, en sammanfattning av den kommunaldemokratiska forskningsgruppens undersökningar*. Stockholm: Liber Förlag.
- Svallfors, S. (1999) *Antipoder? Politisk tilltro och attityder till välfärdsstaten i Sverige och Nya Zeeland*. Stockholm: Fritzes, SOU 1999: 113.
- Ståhlberg, K. & Helander, V. (1972) *Den kommunala demokratin*. Åbo akademi: Statsvetenskapliga fakulteten, Meddelanden från Institutet för samhällsforskning 18.
- Tarschys, D. (1978) *Den offentliga revolutionen*. Stockholm: Kontenta.
- Tocqueville, A. de (1951) *Œuvres complètes*. Paris: Gallimard.
- Trousell, E. G. (1994) Citizenship-Based Competitiveness Policy in a New Economic World. *International Journal of Public Administration*, Vol. 17 No. 10, 1994.
- Turner, B. S. (1986) *Citizenship and Capitalism. The Debate over Reformisme*. London: Allen & Unwin
- Turner, B. S. (1993) *Citizenship and Social Theory*. London: Sage.
- Verba, S. & Nie, N. (1976) *The Changing American Voter*. Cambridge: Mass. Harvard U.P.
- Villadsen, S. (1993) Another Century for Local Democracy ? Decentralisation, Deregulation and Participation in Scandinavia in Times of European Integration. *International Journal of Urban and Regional Research*, Vol. 17 No.1, 1993.
- Vogel, U., & Moran, M. (1991) *The Frontiers of Citizenship*. London: Mac Millan.
- Widfeldt, A. (1997) *Linking Parties with People? Party Membership in Sweden 1960 - 1994*. Göteborg university: Department of Political Science, Studies in Politics no. 46.

Officiella tryck

Prop. 1986/87:91 *Aktivt folkstyre i kommuner och landsting*

Prop. 1990/91:117 *Ny kommunallag*.

Prop. 1993/94:188 *Lokal demokrati*

SOU 1984:8 *Folkstyret i kommunerna. Medverkan, Delaktighet, Ansvar*.

SOU 1984:84 *Lokalt folkstyre genom brukarmedverkan*.

SOU 1985:28 *Aktivt folkstyre i kommuner och landsting*.

SOU 1990:44 *Demokrati och makt i Sverige. Maktutredningens huvudrapport*.

SOU 1993:90 *Lokal demokrati i utveckling. Slutbetänkande av Lokaldemokratikommittén*.

SOU 1996:162 *På medborgarnas villkor*

SOU 1996:169 *Kommunala förnyelseproblem Bilaga 1;*

SOU 1996:169 *Kommunerna och den statliga styrningen. Bilaga 2*

SOU 1998:155 *Lokala demokrati experiment - exempel och analyser*

SOU 1999:34 *Svenskt medborgarskap*

SOU 1999: 40 *Demokratin i den offentliga sektorns förändring*

SOU 1999:44 *Representativ demokrati*

SOU 1999:74 *Demokratin och det gemensamma bästa*

SOU 1999:76 *Maktindelning*

SOU 1999:77 *Demokrati och medborgarskap*

SOU 1999:113 *Medborgarnas erfarenheter*

SOU 1999:126 *Politikens medialisering*

SOU 1999:130 *Demokratins trotjänare*

MOU 1991:3 *Självständiga Kommuner*

Tidigare publicerade arbetsrapporter i CEFOS serie:

- Johansson, Thomas (2000) *Den frånvarande staden? Från Chicago till Göteborg, via Los Angeles*. Göteborgs universitet, CEFOS, arbetsrapport 25. Pris 50 kr exkl. moms och frakt.
- Johansson, Folke; Johansson, Sanna, Kling, Carin & Szücs, Stefan (2000) *Kommunmedborgarundersökningen 1998*. Göteborgs universitet, CEFOS, arbetsrapport 24. Pris 50 kr exkl. moms och frakt (under publicering)
- Strandberg, Urban (red.) (1999) *Svenska Kommunförbundet om kommuner och självstyrelse i framtidens nationalstat. En diskussion mellan forskare och Svenska Kommunförbundets programberedning*. Göteborgs universitet, CEFOS, Arbetsrapport 23. Pris 50 kr exkl. moms och frakt
- Hagevi, Magnus (1999) *Kommunalt förtroendevalda 1999*. Göteborgs universitet, CEFOS, Arbetsrapport 22. Pris 50 kr exkl. moms och frakt
- Velicu, Adrian (1999) *The Idea of Citizenship: A Historical Survey*. Göteborgs universitet, CEFOS, Arbetsrapport 21. Pris 50 kr exkl. moms och frakt.
- Heshmati, Almas & Engström, Lars-Gunnar (1999) *Estimating the Effects of Vocational Rehabilitation Programs in Sweden*. Göteborgs universitet, CEFOS, Arbetsrapport 20. Pris 50 kr exkl. moms och frakt.
- Heshmati, Almas & Maasoumi, Esfandiar (1998) *Stochastic Dominance Amongst Swedish Income Distributions*. Göteborgs universitet, CEFOS, Arbetsrapport 19. Pris 50 kr exkl. moms och frakt.
- Heshmati, Almas (1998) *Productivity Measurements in Swedish Departments of Gynecology and Obstetrics*. Göteborgs universitet, CEFOS, Arbetsrapport 18. Pris 50 kr exkl. moms och frakt.
- Heshmati, Almas (1998) *Labor Demand, Efficiency and Risk in Swedish Savings-Banks*. Göteborgs universitet, CEFOS, Arbetsrapport 17. Pris 50 kr exkl. moms och frakt.
- Heshmati, Almas & Ljunggren, Gunnar (1998) *Resource Use and Cost Heterogeneity in Swedish Geriatric Rehabilitation*. Göteborgs universitet, CEFOS, Arbetsrapport 16. Pris 50 kr exkl. moms och frakt.
- Heshmati, Almas (1997) *Quality Adjusted Measures of Services in Public Schools*. Göteborgs universitet, CEFOS, Arbetsrapport 15. Pris 50 kr exkl. moms och frakt.
- Norling, Ingemar (1996) *Hälsa och fitid. Studier i 10 kommuner av samspelet mellan hälsoläge, livsstil och ekonomiska faktorer*. Göteborgs universitet, CEFOS, Arbetsrapport 14. Pris 50 kr exkl. moms och frakt.
- Bjurek, Hans & Palmer Edward (1996) *Relativ produktivitet inom försäkringskassornas lokalkontor*. Göteborgs universitet, CEFOS, Arbetsrapport 13. Pris 50 kr exkl. moms och frakt.
- Strandberg, Urban (red.) (1996) *Välfärdsstaten och socialförsäkringssystemet. Ett mångvetenskapligt forskningsprogram om inkomstkomensation vid sjukdom*. Göteborgs universitet, CEFOS, Arbetsrapport 12. Pris 50 kr exkl. moms och frakt.

- Bennulf, Martin; Lundin, Ulrika & Petersson, Stefan (1996) *Västsvensk opinion 1995. Undersökningsdesign, urval, materialinsamling och frekvensfördelningar*. Göteborgs universitet, CEFOS, Arbetsrapport 11. Pris 50 kr exkl. moms och frakt.
- Bennulf, Martin; Lundin, Ulrika & Petersson, Stefan (1996) *Lokalt miljöarbete 1995. Undersökningsdesign, urval, materialinsamling och frekvensfördelningar*. Göteborgs universitet, CEFOS, Arbetsrapport 10. Pris 50 kr exkl. moms och frakt.
- Andersson, Ulrika, Heshmati, Almas, & Ingstrand, Katrin (1995) *Den svenska grundskolans effektivitet*. Göteborgs universitet, CEFOS, Arbetsrapport 9. Pris 50 kr exkl. moms och frakt.
- Solli, Rolf & Källström, Anders (1995) *Kommundirektören. En studie av kommunens högste tjänsteman*. Göteborgs universitet, CEFOS, Arbetsrapport 8. Pris 50 kr exkl. moms och frakt.
- Grundén, Kerstin (1995) *Privatisering en modern global process*. Göteborgs universitet, CEFOS, Arbetsrapport 7. Pris 50 kr exkl. moms och frakt.
- Grundén, Kerstin (1995) *Den offentliga sysselsättningens storlek i OECD-länderna. En inventering av några statistikkällor*. Göteborgs universitet, CEFOS, Arbetsrapport 6. Pris 50 kr exkl. moms och frakt.
- Johansson, Vicki (1994) *Samhällets omsorgsstruktur under förändring. Politiska beslut som initierar rörelser mellan omsorgsformer i fyra kommuner*. Göteborgs universitet, CEFOS, Arbetsrapport 5. Pris 50 kr exkl. moms och frakt.
- Dahlkvist, Mats & Strandberg, Urban (1994) *Kontrakt eller förvaltning - förening eller gemenskap. Idéer och värdemönster i debatten om kommunerna och välfärden*. Göteborgs universitet, CEFOS, Arbetsrapport 4. Pris 50 kr exkl. moms och frakt.
- Moen, Olof (1993) *Befolkningens geografiska spridningsmönster. Den strategiska faktorn i det kommunala beställar-utförarkonceptet*. Göteborgs universitet, CEFOS, Arbetsrapport 3. Pris 50 kr exkl. moms och frakt.
- Haglund, Roger & Jaktling, Tomas (1993) *Inventering av 28 kommuners organisationsförändringar. Pilotstudie våren 1993*. Göteborgs universitet, CEFOS, Arbetsrapport 2. Pris 50 kr exkl. moms och frakt.
- Johansson, Folke; Lorentzon, Lars Olof & Strömberg, Lars (1993) *Kommunmedborgarundersökningen 1991. Undersökningsdesign, urval, datainsamling, marginalfördelningar och bortfall*. Göteborgs universitet, CEFOS, Arbetsrapport 1. Pris 50 kr exkl. moms och frakt.

CEFOS – Centrum för forskning om offentlig sektor vid Göteborgs universitet, inrättades 1991 och utgör en del av statsmakternas långsiktiga satsning på mångvetenskaplig grundforskning om den offentliga sektorn.

CEFOS skall initiera och befrämja forskning om den offentliga sektorns ledning, styrning, organisation, finansiering och utvärdering särskilt på lokal och regional nivå. Förnyelse av den offentliga sektorn står i fokus för forskningen.

CEFOS stödjer forskningsprojekt inom fyra programområden:

- Den offentliga sektorn i ett makroperspektiv
- Den offentliga sektorns inre organisation
- Den offentliga sektorn och medborgarna

- Välfärdsstaten och socialförsäkringssystemet. Ett mångvetenskapligt program om inkomstkompensation vid sjukdom

CEFOS idé är att samla forskare/forskargrupper från olika discipliner till samarbete i en gemensam forskningsmiljö.

Arbetsrapporter från CEFOS kan beställas hos:

Göteborgs universitet
CEFOS
Box 720
405 30 Göteborgs universitet

Tele: 031-773 4142
Fax: 031-773 4480
E-post: cefos@cefos.gu.se
Hemsida www.cefos.gu.se